

OPŠTA DEKLARACIJA O PRAVIMA ČOVEKA

Realizing Roma Rights

Ostvarivanje prava Roma

O kerutniba e Kromane hakajengo

Ujedinjene nacije u Srbiji

OPŠTA DEKLARACIJA O PRAVIMA ČOVEKA

Realizing Roma Rights
Ostvarivanje prava Roma
O kerutniba e Kromane hakajengo

Ujedinjene nacije u Srbiji

Two Roma boys without documents, IDPs from Kosovo, informal settlement Reva 2, Krnjaca, Belgrade, June 2008

Underage mother with her child, both Roma IDPs from Kosovo, in front of the remainings of their burnt barrack, informal Roma settlement Gazela, Belgrade, April 2008

Undocumented Roma boy, IDP from Kosovo, informal Roma settlement Cukaricka padina, Belgrade, October 2008.

The Author of photos: Vesna Simić - UNHCR.

Realizing Roma Rights

The United Nations Country Team in Serbia is committed to assisting the Government of Serbia in fulfilling its obligations to respect, protect and fulfill the rights of Roma in Serbia. The Republic of Serbia has assumed the chair of the 2005-2015 Decade of Roma Inclusion ("Roma Decade") for a period of one year, as of 1 July 2008. The Decade is a regional initiative aimed at eliminating discrimination and closing the unacceptable gaps between Roma and the rest of society. In 2008, the United Nations also celebrate the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. These landmark occasions offer the opportunity to take stock of achievements and, more importantly, to examine actions that should enable the full inclusion of Roma and allow them to exercise their rights as guaranteed under Serbian and international law. The United Nations Country Team in Serbia urges the Government of Serbia to intensify its efforts in response to the primary and critical issues of documentation and discrimination through the recommendations stated in this document.

Introduction

The Roma population in Serbia continues to occupy an unenviable place in Serbian society as the most disadvantaged and marginalized national minority, and faces a unique set of intractable obstacles that continue to hamper their development. The problems facing the Roma are all-encompassing, touching upon almost every facet of public and private life, ranging from lack of access to the most basic amenities such as adequate healthcare, primary education and welfare benefits to barriers in accessing the labour market. The Roma population is marked by significantly higher rates of poverty, unemployment and disease than the rest of the Serbian citizenry. Politically and institutionally underrepresented, few Roma are able to advocate on their own behalf.

The size of the Roma population is a subject of controversy. According to official figures (drawn from the last census conducted by the Republic of Serbia), the Roma population numbers approximately 108,000 persons; however, this is widely accepted to be a significant underestimate of its true size. The primary reasons for

this lack of certainty are lack of documentation, unregistered housing and a general mistrust between the authorities and the Roma. Estimates of the true number of Roma vary; recent surveys have shown at least 270,000 Roma live in settlements across the country.[i] However, a commonly quoted estimate is that up to 450 - 500,000 Roma live in Serbia.[ii] This very dispute over the exact number of Roma, and the significant deviation between the official and the widely accepted numbers, serves as a good example of the extent of marginalization and alienation of the Roma population in Serbia.

To illustrate the present predicament of the Roma population in Serbia, it is instructive to recall some of the most pertinent facts. The figures are jarring: between 35% and 60% of Roma children are not enrolled in school,[iii] while between 60% and 80% of Roma persons do not complete primary school;[iv] this trend leads to less than one percent of Roma completing higher education.[v] The economic figures are no better with nearly half of the Roma population facing an existential poverty threat[vi] while some two-thirds of children from Roma settlements are estimated to live under the poverty line.[vii] Little more than a third of Roma women have gainful employment.[viii] Presently, between 60 and 80% of Roma persons live in unhygienic isolated settlements,[ix] of which approximately 70% are informal.[x] There are approximately 45,000 internally displaced persons (IDPs) of Roma nationality from Kosovo, while only about half (23,164) are officially registered as IDPs.[xi] The Roma longevity statistics are perhaps most illustrative: according to independent estimates, less than one percent of Roma live past the age of 60.[xii] Unofficial estimates state that the percentage of Roma among readmission agreement returnees is dramatically high – ranging from 60 to 80%. IOM reports that 60% of assisted returnees from Western Europe declare themselves as Roma[xiii]. Roma women and children are an especially vulnerable group and are targets for traffickers where more than 30% of all identified victims are Roma. The situation with minors is even more dramatic, where 72% of all identified minor victims of trafficking in the Republic of Serbia are Roma children and youth.[xiv]

These problems do not exist in isolation: they are linked by cross-cutting common threads, and the most prominent is the deep-rooted and systemic discrimination faced by Roma in their interactions with public administration, prospective and current employers, service industries and private citizens alike. A quick glance at some comparative figures provides the outlines of the picture: the Roma population is approximately 7.5 times more exposed to the threat of poverty than the rest of the population in the Republic of Serbia, while the rate of unemployment in the Roma community is 4 times that of the national average[xv]. For Roma children living in settlements, the mortality rates among children under five years of age shows 28

deaths per 1000 children, which is almost 3 times the national average[xvi]; and the prevalence of malnourishment is several times higher than the national average (nearly 8% of children are underweight and 20% stunted).[xvii] Roma children living in settlements are less than twice as likely to be fully vaccinated compared to the Serbian population (27% among Roma children aged 18-29 months, compared to 57% of Serbian children in the same age group).[xviii] The percentage of Roma children born with low birth weight – nine percent - is almost twice the national average of five percent.[xix] The systemic and society-wide discrimination against the Roma is prevalent even in the treatment of victims of serious crimes: Roma women threatened by domestic violence are routinely excluded from safe houses on account of the admission criteria.

Furthermore, another key element preventing the Roma population from accessing social services and other social goods is the difficulty that many Roma face obtaining the personal documentation necessary to fully exercise their rights. This lack of access to personal documentation creates situations of *de-facto* statelessness for many of the Roma in Serbia: they are not able to fully enjoy their citizenship rights.[xx]

The numerous problems faced by the Roma population are interrelated and mutually reinforcing. The above serves as an indication of the circular nature of many of these issues and underscores the need to treat the problems facing the Roma community through a comprehensive, rather than an *ad hoc* approach.

Commitments of the Republic of Serbia

The Republic of Serbia has gradually been putting into place a normative and institutional framework designed to improve the dire socio-economic situation of the Roma population in Serbia. The key policy documents in this respect are the Draft National Strategy for the Integration and Empowerment of Roma (hereafter the Draft Roma Strategy) and the Roma Decade 2005-15. The Draft Roma Strategy, once adopted, would be the guiding policy document intended to cover all the relevant issues for the integration of the Roma population in Serbia. It is the product of a collaborative effort of the Government of Serbia with civil society organizations advocating for Roma interests, human rights nongovernmental organizations, intergovernmental organizations (including the United Nations) and other stakeholders.

By joining the Roma Decade, Serbia has undertaken certain commitments. In line with these commitments, in 2005 the Government of Serbia has adopted four National Action Plans intended to give effect to the Roma Decade. These action

plans tackle the four priority areas as determined by the Roma Decade: housing, education, health, and employment. Drafted in close cooperation with civil society and international organizations, these guiding policies are still in the early stages of their implementation.

During the existence of the Federal Republic of Yugoslavia and its successor, the State Union of Serbia and Montenegro, the Federal Ministry of Human and Minority Rights, the predecessor of today's Ministry for Human and Minority Rights, together with civil society, intergovernmental organizations and other actors, coordinated the process of drafting eight additional Action Plans: on social welfare, media, culture, IDPs, returnees from Western Europe, special position of Roma Women, personal documentation and anti-discrimination.

The re-establishment of a Ministry for Human and Minority Rights in mid-2008 has re-energized the Government of Serbia and it is expected that a revised Roma National Strategy will be adopted very soon, followed by the adoption of the eight additional action plans. While serving as a reminder of the four years which have passed without the adoption of these key documents, it remains for the Government to transform these words and declarations into action.

The Government of Serbia has created an institutional framework to implement the policy documents mentioned above. One of the key institutions in this area is the Secretariat for the Roma National Strategy. Its work has intermittently been interrupted over the past few years and, more importantly, its lack of a clear mandate threatens to seriously compromise its effectiveness. Nevertheless, the Secretariat has stood out in its efforts to adopt and intensify the implementation of the action plans, despite the lack of financial and human resources. Its standing and effectiveness would be bolstered by its formal incorporation into the Ministry of Human and Minority Rights.

At the same time, the National Council of the Roma Minority[xxi] has been hampered by disputes over the procedure for electing its members. Secondary legislation regulating this matter is under preparation, and its swift enactment would greatly enhance the efficiency of the Roma National Council. At the local level, there is insufficient support across municipalities in Serbia for the institution of the Coordinator for Roma Issues. The practice of the Office for the Inclusion of Roma of the Autonomous Province of Vojvodina is a good example of how to integrate the functioning of these local institutions into the work of higher-level bodies charged with implementing policies on Roma inclusion.

While Working Groups have been formed in several ministries with the task of

implementing the National Action Plans, they have only been intermittently effective due to a lack of consistent political support. More importantly, the coordination between the Working Groups at the line ministries has been limited, thereby reducing their usefulness in implementing policies aimed at the integration of the Roma. Nevertheless, the Parliament has tackled the issue of Roma integration more directly by establishing a Sub-Committee on the Decade of Roma Inclusion at the Parliamentary Committee on Minorities. However, the effect on policy implementation remains to be seen.

In March 2008, the Government of Serbia established the Council for Implementation of the Roma Decade. The Council includes Government and civil society representatives, and was established under the chair of the new Coordinator for the Implementation of the Roma Decade, Deputy Prime Minister for European Integration Bozidar Djelic. While it is too early to comment on the results of the Council's work, the involvement of such a senior government official in the coordination of the implementation of the National Action Plans is a sign of commitment and a welcome step; indeed, the Deputy Prime Minister pledged that Serbia will allocate 1.2 billion Dinars in the 2009 State budget towards improving the living conditions of Roma in Serbia.

The normative framework in which the Republic of Serbia is tackling the issue of Roma integration is a comprehensive mixture of international and national law. Serbia has signed and ratified a number of international and regional human rights treaties, including, e.g., the Covenant on Civil and Political Rights, the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Convention on the Elimination of Racial Discrimination, the European Convention on Human and Minority Rights, the Framework Convention for the Protection of National Minorities of the Council of Europe, imposing binding obligations allowing all citizens, including Roma, to exercise their rights without prejudice or discrimination.

Finally, and most importantly, the prohibition of discrimination on the grounds of race, culture, language and religion and the specific obligation to protect minority rights are enshrined in the Serbian Constitution and have been enacted in over thirty laws, including the Law on the Protection of National Minorities, that explicitly require the state to undertake the measures necessary to improve the livelihoods of Roma. The anti-discrimination law has not yet been adopted.

Following the principle of non-discrimination, another key principle to be adhered to is the participation of Roma in institutions and processes at all levels. Roma have all too often been excluded or underrepresented in decision-making processes.

The normative framework of the Republic of Serbia is, nevertheless, incomplete without the adoption of a comprehensive Law on the Procedure for Recognizing of the Right to Legal Subjectivity.

Right to Recognition as a Person before the Law

Despite its inclusion as one of the central areas of focus in the Draft Roma National Strategy, the question of access to personal documentation of the Roma population remains open[xxii]. This lack of documentation often creates a *de facto* situation of statelessness and is a major hindrance to the ability of Roma to exercise their rights as citizens.[xxiii]

There are many root causes of this problem, such as: lack of civil registration, the lack of a registered residence due to a lack of a legally-recognized address, a lack of financial means to pay required fees, a lack of information on procedures, destroyed Registry Books from Kosovo, institutional discrimination against the Roma, and lengthy and complicated administrative procedures. The most complex problems in this respect are the lack of a uniform practice by administrative bodies and courts regarding the procedures for subsequent registration and their differing interpretations of existing laws and competences. Consequently, persons wishing to subsequently register face great obstacles in doing so, while, for some, the legal system does not provide any solutions.

While the adoption of the Model Law on the Procedure for Recognizing of the Right to Legal Subjectivity would be an important step, it would still be a stopgap measure. Until further legislation is enacted to regulate more comprehensively the procedure for obtaining a birth certificate, the issues of residence, issuance of identity cards and so on, reform in this area will remain incomplete, and the right to recognition as a person before the law will remain inadequately protected. It is, therefore, the responsibility of the Government and the Parliament of the Republic of Serbia to ensure complete access to documentation for Roma persons as a key precondition of effectively exercising their human rights.

Priority areas under the Decade of Roma Inclusion

Below is an overview of the other key areas of focus – the four priority areas outlined in the Roma Decade. The overview presents the current situation in the particular field, the commitments of the Republic of Serbia, its key achievements to date and recommendations on what measures may be required in order to maintain progress in each of these areas.

Housing

While there is no official or regularly collected data on the housing situation of Roma in Serbia, surveys show that the situation of Roma with regard to housing is precarious. Roma settlements – almost 600 in total, according to research carried out in 2002, are distributed in almost equal amounts in both urban and rural areas throughout 120 municipalities. A large proportion of the Roma population, regardless of whether they reside in urban or rural areas, lives in very poor housing conditions.[xxiv] Around 70% of these settlements are either partially legalized or not legal at all, while 40% are considered as slums. Around 60% of Roma live in unhealthy and unsafe environments, approximately 30% have no access to public water supply and 70% have no access to sanitation. In addition, most Roma do not have the property documentation for their homes or land required by law.[xxv] In Serbia, an average Roma settlement has only 200 inhabitants, with only three settlements in the whole country numbering over 5000 residents.[xxvi]

The housing situation of the Roma displaced from Kosovo[xxvii] and the Roma returnees from Western Europe[xxviii] is particularly worrying. It is compounded by the unresolved problems of lack of permanent residence and social exclusion. Another key issue is the forced evictions of Roma, which are still reported on a regular basis.[xxix] According to current legal provisions, evictions can be carried out based solely on municipal orders, without a court decision and with little chance of a successful appeal.

The National Action Plan for Housing addresses the following issues: upgrading the existing regulatory framework, legalization of settlements, provision of basic services, upgrading of settlements and the existing housing stock, relocation, empowerment of Roma communities and their active participation, integration and inclusion of Roma neighborhoods, and the provision of adequate housing to IDPs. A working group for the implementation of this Plan has been formed and a document for use by local governments ("Guidelines for the Improvement and Legalization of Informal Roma Settlements") has also been prepared. These Guidelines were adopted by the Ministry for Capital Investments (now Ministry of Environment and Spatial Planning) in January 2007.

Small-scale projects with local governments have been developed with the aim of creating urban plans for informal Roma settlements and assisting in alleviating some of the problems faced by Roma in finding adequate housing.

While some local authorities in Serbia have expressed concern regarding the condition of Roma housing and settlements, they lack the financial capacity to implement long-term improvements and therefore provide support through the

provision of building materials, assistance to families in urgent situations, and/or partial infrastructure development in settlements. It is left to international actors (such as UN-HABITAT, UNHCR, and OSCE) to provide financial and technical support to municipalities for the improvement of living conditions in Roma settlements.

Housing and the legalization of Roma settlements have been set as a priority during Serbia's presidency of the Roma Decade. However, to date the issues of legalization, upgrading, construction, etc. have not been addressed systematically. Unfortunately, full implementation of the Roma Housing Action Plan has not commenced and requires the active participation of the state and local authorities together with the allocation of funds in order to be successful.

Education

As in other priority areas, official data is lacking on the plight of the Roma in the Serbian education system. Nevertheless, individual surveys present a troubling, although incomplete, picture. Namely, only about 2% of children attend mandatory pre-school education, while estimates say that anywhere between 35% and 60% of Roma children of school age are not enrolled in school at all, with more than 60% not completing primary school.[xxx] The educational system does not provide sufficient support in the creation of a welcoming multicultural environment for Roma children, including learning in the Roma language.

Recent surveys indicate that segregation is a common practice across primary schools in Serbia.[xxxi] Primary school children are often segregated from the majority population or even placed in special schools for children with learning disabilities. There are even instances of physical segregation in primary schools, whereby Roma children are not allowed to use the toilets intended for non-Roma children.[xxxii] Another form of educational segregation stems from their isolation, and schools attended mostly by Roma children are perceived as providing a lower quality of education. The same fate befalls returnee children, due to their frequent inability to communicate in Serbian. These children also face great difficulties in continuing their education as they are unable to verify their school diplomas from abroad.

The Constitution recognizes the right to education as a fundamental right and imposes a corresponding obligation on the state to ensure the effective exercise of this right. In addition, the issue of Roma education is addressed in general policy documents as well as in separate policy documents tackling the question of Roma education, including the National Action Plan on Education. These national documents show that Roma face several key problems, including: exclusion,

high drop-out rates, lack of adequate teaching and support for Roma students, widespread discrimination and segregation, and a profound ignorance of, and/or indifference towards, the cultural and socio-economic circumstances in which the Roma exist in Serbia today.

While the Government formed a working group mandated to direct and monitor the implementation of the National Action Plan on Education, this has not yet affected any change on the ground.

The Ministry of Education and the Secretariat for the Roma National Strategy are implementing the National Action Plan in two primary areas: through the promotion of Roma enrolment and by combating segregation. Affirmative action measures promoting Roma enrolment, which are in conformity with the Law on National Minorities, include the provision of free textbooks for Roma children in primary education and the facilitated access to secondary schools through lower admission standards. Unfortunately, in reality, the majority of Roma children are neither able to purchase text books, nor are they provided with them for their elementary education.

Under the recently promulgated Regulation on Enrolment of Students in High Schools, a Roma student is eligible for admission if the total number of points gained in the course of the application process is up to 30 points lower than the average. Still, only one Roma student per school can be admitted in this manner; thus, in the academic year 2007-8, only 185 Roma students were enrolled in secondary schools through this process of affirmative action.[xxxiii] Clearly, much more needs to be done through affirmative action beyond these measures in order to address the lack of access to education by Roma children.

Health

There is no official or reliable data on the health status of the Roma population in Serbia. However, surveys indicate a daunting state of affairs. The mortality rate among the Roma is significantly higher than in the population as a whole; the Roma population has a life expectancy of more than ten years below that of the general population. The available information also indicates that infant and maternal mortality rates are very high, while Roma children fall ill far more frequently (between three and ten times more often) than is common in the general population.[xxxiv] Other data is telling: one in six Roma aged 25-44 reported suffering from chronic illnesses, while that proportion among the general population is closer to one in

sixteen.[xxxv] The disparity among those aged 40-55 is even more striking, with half of the Roma reporting chronic illnesses as compared to only a quarter of the general population.[xxxvi]

Unfortunately, these statistics only tell a part of the tale. While the health system has been attempting to make health facilities more accessible, there are still many challenges: higher numbers of Roma report chronic illnesses, but far fewer actually benefit from public healthcare. Access to health services is constrained by a variety of factors, including the lack of personal documentation, language barriers, cultural insensitivity among healthcare professionals regarding the specific characteristics of health issues in the Roma population, as well as discriminatory attitudes and practices.[xxxvii]

The Constitution recognizes the right to healthcare as a fundamental right and imposes a corresponding obligation on the state to facilitate the effective exercise of this right. The National Action Plan on Health is the principal policy document obligating the state to improve healthcare for the entire Roma population.

In accordance with the Law on Health and the Law on Health Insurance, the Roma, like vulnerable groups, have the right to access primary health care with reduced costs. However, they have difficulty in exercising this right. Primary health care and emergency health care, irrespective of illegal status and personal documentation, should be a free service to Roma, but this access is hampered by lack of knowledge by health professionals who nevertheless continually request personal documentation. The situation is particularly troublesome for Roma IDPs.[xxxviii]

The Ministry of Health is nevertheless the only ministry that has allotted funds in 2006-8 exclusively for the implementation of the Roma National Action Plan on Health. It approved 36 projects in 2007 in the total amount of 23 million dinars (down from 64 projects and 35 million dinars in 2006) that aim to improve the health of the Roma, in priority areas such as reproductive and sexual health, chronic non-infectious diseases, analysis of hygienic and epidemiological conditions in Roma settlements (the outcome of the latter will form the basis of recommendations for the institutes co-implementing them to take specific measures to eliminate the source of infectious and other diseases). Overall, the Ministry of Health has taken an active role in implementing the National Action Plan on Health, including the organization of workshops on writing project proposals for health institutions and Roma NGOs and promoting the National Action Plan on Health among health institutions through outreach activities. The Ministry has also agreed to continue the initiative of international and non-governmental actors and to continue supporting the work of Roma health mediators tasked with familiarizing the Roma population on how to access healthcare services and enjoy their right to health.

Employment

As with the other priority areas covered by the National Action Plans there is no official and reliable data on the employment situation of the Roma population. Surveys reveal that up to 60% of the Roma are unemployed and more than half of the Roma have been looking for a job for over five years without success.[xxxix]

Those that do have employment, however, fare little better. Two-thirds of Roma included in the research fall into the categories of either of low-skilled or unskilled labour. Their comparative lack of qualifications leaves them open to abuse of power by their employers – approximately 20% of those in employment have not signed a contract.[xl] Of those Roma who do work, the overwhelming majority tends to be male, with only a third of the women legally employed.[xli] Of course, discrimination against the Roma in the employment sector plays a significant part in the lack of opportunities afforded to them in the labour market. In addition, the issue of documentation once again hampers the search for employment, as those without an officially registered residence cannot register with the National Employment Service, and are therefore ineligible for services aimed at getting the unemployed back to work.

The issue of employment among the Roma population is addressed in general policy documents, such as the National Employment Strategy 2005-2010 and the National Action Plan for Employment 2006-2008, which single out the Roma as a particularly vulnerable group. It is also tackled in separate policy documents focusing only on this issue - principally the Roma Employment Action Plan, which sets out policy on how to ensure greater access to the labour market for Roma persons. It commits the Government to make use of the affirmative action provisions found in the Law on Employment and Insurance in the Case of Unemployment, which provide for positive discrimination benefiting categories suffering from a higher risk of unemployment, including minorities.

The Ministry of Economics and Regional Development has formed a working group tasked with implementing the Roma Employment Action Plan. The Ministry decided to apply measures of affirmative action through the National Employment Service. Consequently, in 2007, public works were launched with the improvement of Roma settlements as one of the priorities; following consultations, 20 projects were approved targeting the Roma (of the 77 approved in total), with Roma NGOs as the implementing partners. The projects focus on settlement infrastructure and on collecting data and will engage around 400 Roma for around six months. In addition, Roma were designated as a priority category in the self-employment

programme, run by the Ministry. The programme allows an unemployed person to receive a subsidy of 130,000 RSD (about 1,600 Euro) towards self-employment.

However, the Ministry has yet to set aside funding specifically for implementing the Roma Employment Action Plan, leaving funding for the above-mentioned projects and other Roma-focused initiatives in a very uncertain state. In addition, there is no data available as to how the subsidies for stimulating employment among national minorities, provided for in the Law on Employment and Insurance in Case of Unemployment, have affected the Roma.

Recommendations

- The Government of Serbia should fully implement the existing Constitutional norms and laws prohibiting discrimination and to propose to Parliament the adoption of general anti-discrimination legislation.

- The Government of Serbia should take all measures to raise awareness in Serbian society on the plight of the Roma population towards the goal of combating discrimination of Roma.

- The Government of Serbia is urged to respect its binding international treaty obligations to ensure that Roma fully enjoy their rights to education, health, social security and recognition as a person and their cultural, linguistic and other minority rights.

- The Government of Serbia should continue to strengthen bodies essential to the full respect of the rights of the Roma population, while ensuring that Roma persons are adequately represented at all levels of governance and have a true voice in these bodies.

- The Government of Serbia is urged to intensify implementation of the four National Action Plans on health care, education, employment and housing through the provision of regular and appropriate budget allocations, and provide the institutional arrangements for their implementation.

- The Government of Serbia is urged to create the necessary conditions, including imposing obligations on local authorities, in order to allocate sustainable funds for the improvement and upgrading of Roma settlements and housing.

- The Government of Serbia should work towards the adoption of a law on eviction in line with European standards to address the problems associated with the eviction of Roma living in illegal settlements without the provision of

alternative solutions, allowing them to resettle in adequate living conditions.

- The Government of Serbia is urged to adopt and implement without delay the draft National Action Plans on social protection, media, culture, IDPs, returnees from Western Europe, the position of Roma women, documentation and anti-discrimination.

- The Government of Serbia is urged to undertake efforts to collect and present nationally representative data on the Roma population, particularly as it relates to the four priority areas of the Decade of Roma Inclusion.

- The Republic of Serbia is urged to adopt the Law on Legal Subjectivity, as well as other relevant legislation, crucial to the issuance of personal documentation, civil registration, and the full enjoyment of citizenship by all citizens.

- The Government of Serbia is urged to create conditions necessary to facilitate the full reintegration of Roma returnees from Western Europe, including through clearly defined needs for technical cooperation in this regard.

- As Roma IDPs represent the most vulnerable segment of the Roma population, and the Government of Serbia is urged to assist them in their search for durable solutions, either towards return or in displacement.

Endnotes

[i] Data from the research carried out in 2002 and published in the book: Jaksic, B. Basic, G. The Art of Survival, Where and How the Roma Live in Serbia. Belgrade, Institute for Philosophy and Social Theory (2005)

[ii] Estimate quoted in: Equal Access to Quality Education for Roma: Serbia, Open Society Institute, EU Monitoring and Advocacy Program, (2007); Other appropriate source: Liegeois J-P., Gheorghe N., Roma/Gipsies: a European Minority, Minority Right Group (1995)

[iii] Estimates quoted in: Serbia Survey of Living Standards (SLS), (2003); Equal Access to Quality Education for Roma: Serbia, supra, note ii

[iv] Equal Access to Quality Education for Roma: Serbia, supra, note ii

[v] Needs Assessment Study for the Roma Education Fund, Background Paper, Serbia (2004)

[vi] Living Standards Measurement Survey, Republic Statistical Office of the Government of Serbia (2007)

[vii] State of Children in Serbia 2006, UNICEF (2007)

[viii] SLS survey, supra, note iii

[ix] Macura, V., Petrovar, K., Vujovic, S., Belgrade Poor Areas – Review of the Conditions and Possibilities of Improving Living Conditions, IAUS, Belgrade, (1997)

[x] Jaksic and Basic, supra, note i

[xi] Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia: Law and Practice, UNHCR (2007)

[xii] Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion, 2005-2006, DecadeWatch (2007)

[xiii] IOM Belgrade has started processing returnees from Germany under the Government Assisted Reintegration Program (GARP) on August 15th, 2000. The total number of returnees assisted by IOM Belgrade (August 2000 - October 2008) is: 12, 625. Of this number, 59% of the returnees declared themselves as Roma.

[xiv] IOM Belgrade Counter Trafficking Database Reports

[xv] LSMS Serbia 2002 – 2007, Statistical Office of the Republic of Serbia

[xvi] Ibid.

[xvii] Ibid.

[xviii] Ibid.

[xix] Ibid.

[xx] More importantly, as this paper outlines, this is a goal that can be made eminently achievable with the adoption of the Model Law on the Procedure for Recognizing of the Right to Legal Subjectivity, as well as by amending other relevant laws and administrative procedures.

[xxi] Established in line with the Law On Protection of National Minorities

[xxii] Surveys show that 26.6% of Roma IDPs lack personal documents (LSMS 2007)

[xxiii] LSMS on "Social and economic position of IDPs in Serbia", (2007)

[xxiv] Jaksic and Basic, supra, note i

[xxv] Source: Vuksanovic-Macura Z., Macura V., Roma housing and settlements in South East Europe: profile and achievements in Serbia in comparative framework (2006)

[xxvi] Jaksic and Basic, supra, note i

[xxvii] Source: Analysis of the situation of internally displaced persons from Kosovo in Serbia: law and practice, UNHCR and PRAXIS (2007)

[xxviii] Source: Krsenje ljudskih prava Roma vracenih u Srbiju po osnovu sporazuma o readmisiji, EHO (2007)

[xxix] DecadeWatch, supra, note xii

[xxx] Figures taken from: Equal Access to Quality Education for Roma: Serbia and Needs Assessment Study for the Roma Education Fund, supra, notes ii and v

[xxxi] Needs Assessment Study, supra, note v

[xxxii] Yearly Report of the League for the Decade 2007, Minority Rights Center, (2008)

[xxxiii] Equal Access to Quality Education for Roma: Serbia, supra, note ii

[xxxiv] Data taken from Oxfam & Belgrade Institute for Health Protection, 2003, Oxfam & Belgrade Institute for Health Protection. (2003); Boedwig, C., Sethil, A., Poverty, Social Exclusion and Ethnicity in Serbia and Montenegro: The Case of the Roma

[xxxv] SLS survey, supra, note iii

[xxxvi] Ibid.

[xxxvii] DecadeWatch, supra, note xii

[xxxviii] UNHCR, supra, note xi

[xxxix] Roma Information Center, survey on employment among Roma population, (2006), quoted in DecadeWatch, supra, note xii

[xl] Ibid.

[xli] SLS survey, supra, note iii

Dva Romska dečaka bez dokumenata, raseljena lica sa Kosova, neformalno naselje Reva 2, Krnjača, Beograd, jun 2008.

Maloletna majka sa svojim detetom, oboje Romi raseljeni sa Kosova, ispred ostataka njihove izgorele barake, neformalno Romsko naselje "Gazela", Beograd, april 2008.

Romski dečak bez dokumenata, neformalno Romsko naselje Čukarička padina, Beograd, oktobar 2008.

Autor fotografija je Vesna Simić - UNHCR.

Ostvarivanje prava Roma

Tim Ujedinjenih nacija u Srbiji posvećen je pružanju pomoći Vladi Srbije u sprovođenju njenih obaveza u pogledu poštovanja, zaštite i ostvarivanja prava Roma u Srbiji. Republika Srbija preuzela je predsedavanje Dekadom inkluzije Roma 2005-2015 („Dekada Roma"), na period od godinu dana, počevši od 1. jula 2008. godine. Dekada je međunarodna inicijativa čiji je osnovni cilj suzbijanje diskriminacije i smanjenje neprihvatljivih razlika između Roma i ostatka društva. Takođe, 2008. godine Ujedinjene nacije proslavljaju 60 godina od usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Ovi događaji predstavljaju dobru priliku da se analizira sve što je do sada postignuto i, što je još važnije, da se razmotre načini za ostvarivanje potpune inkluzije Roma kao i da se ovoj populaciji omogući da ostvari svoja prava, zagarantovana zakonima Srbije i međunarodnim pravom. Tim Ujedinjenih nacija u Srbiji podstiče Vladu Republike Srbije da pojača napore u rešavanju primarnih i kritičnih pitanja, poput pitanja ličnih dokumenata i diskriminacije, kroz preporuke navedene u ovom dokumentu.

Uvod

Romska populacija u Srbiji i dalje se nalazi u nezavidnom položaju u srpskom društvu kao najugroženija i najmarginalizovanija nacionalna manjina, suočavajući se sa nizom prepreka koje nastavljaju da onemogućavaju njen razvoj. Problemi sa kojima se Romi suočavaju prisutni su u svim oblastima, u skoro svakom aspektu javnog i privatnog života, počevši od nemogućnosti ispunjavanja osnovnih potreba, kao što su adekvatna zdravstvena zaštita, osnovno obrazovanje i socijalna pomoć, pa sve do barijera na koje nailaze u pristupu tržištu rada. Romsku populaciju karakteriše značajno viša stopa siromaštva, nezaposlenosti i bolesti u odnosu na ostatak stanovništva u Srbiji. Budući da Romi nisu dovoljno prisutni u politici i institucijama, mali je broj onih koji mogu da zastupaju interese romske populacije.

Veličina romske populacije predstavlja predmet polemike. Prema zvaničnim brojkama (dobijenih na osnovu podataka sa poslednjeg popisa), u Srbiji živi oko 108 000 Roma. Međutim, pretpostavlja se da je ovaj broj znatno manji od realnog. Osnovni razlozi za ovakvu nesigurnost jesu nedostatak dokumentacije,

neregistrovano stanovanje i opšte nepoverenje između vlasti i Roma. Procene stvarnog broja Roma su različite; nedavna istraživanja pokazuju da u naseljima širom zemlje živi najmanje 270 000 Roma.[i] Međutim, često se navodi procena da u Srbiji ima između 450 000 i 500 000 Roma.[ii] Ovo neslaganje oko tačnog broja Roma, kao i izraženo odstupanje između zvaničnih i široko prihvaćenih brojki, predstavlja dobar primer stepena marginalizacije i otuđenja romske populacije u Srbiji.

Da bi se ilustrovao današnji težak položaj romske populacije u Srbiji, bilo bi dobro podsetiti se najrelevantnijih činjenica. Brojke su zastrašujuće: između 35% i 60% romske dece nije upisano u školu,[iii] dok između 60% i 80% Roma nema završenu osnovnu školu.[iv] Ovakav trend vodi ka tome da manje od jednog procenta Roma završi više ili visoko obrazovanje.[v] Cifre nisu bolje ni u ekonomskom aspektu, budući da skoro polovina romske populacije živi u siromaštvu,[vi] dok se procenjuje da oko dve trećine dece iz romskih naselja živi ispod granice siromaštva.[vii] Nešto manje od jedne trećine romskih žena je zaposleno.[viii] Danas između 60% i 80% Roma živi u nehigijenskim izolovanim naseljima,[ix] od kojih 70% čine neformalna naselja.[x] U Srbiji živi i oko 45 000 interno raseljenih lica (IRL) romske nacionalnosti sa Kosova, dok je samo oko polovina njih (23,164) zvanično registrovana kao IRL.[xi] Statistike o prosečnoj starosti Roma možda najbolje ilustruju njhov položaj: prema nezavisnim procenama, manje od jednog procenta Roma živi duže od 60 godina.[xii] U nezvaničnim procenama navodi se da je procenat Roma među povratnicima po ugovorima o readmisiji dramatično visok – kreće se od 60 do 80%. Međunarodna organizacija za migracije, koja je uključena u proces dobrovoljnog povratka, navodi da se 60% povratnika iz zemalja Zapadne Evrope kojima je pružena pomoć, izjašnjava kao pripadnici romske populacije.[xiii] Romske žene i deca predstavljaju naročito ugrožene grupe i mete onih koji se bave trgovinom ljudima, gde Romi čine više od 30% identifikovanih žrtava. Situacija je još dramatičnija kada su u pitanju maloletna lica, jer 72% svih identifikovanih maloletnih žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji čine romska deca i mladi ljudi.[xiv]

Navedeni problemi ne postoje nezavisno jedan od drugog: međusobno se prepliću, pri čemu je najizraženija duboko ukorenjena i sistematska diskriminacija sa kojom se Romi suočavaju u odnosima sa državnom administracijom, budućim i sadašnjim poslodavcima, davaocima usluga i privatnim licima. Kratak pogled na neke uporedne cifre omogućava da se stekne sažeta slika ovog problema: romska populacija je oko 7,5 puta izloženija siromaštvu u odnosu na ostatak stanovništva u Republici Srbiji; stopa nezaposlenosti u romskoj zajednici je četiri puta veća od nacionalnog proseka.[xv] Kada govorimo o romskoj deci koja žive u naseljima, stopa smrtnosti među decom mlađom od pet godina je 28 na 1000 dece, što je skoro 3 puta veća stopa od proseka na nivou države;[xvi] neuhranjenost je takođe nekoliko puta veća od nacionalnog

proseka (skoro 8% dece ima telesnu težinu ispod prosečne, a 20% je neuhranjeno).[xvii] Romska deca koja žive u romskim naseljima imaju dva puta manje šanse da budu uredno vakcinisana u odnosu na srpsku populaciju (27% u poređenju sa 57% srpske dece uzrasta od 18 do 29 meseci).[xviii] Broj romske dece koja na rođenju imaju malu telesnu težinu je skoro dva puta veći od nacionalnog proseka, 9% u poređenju sa 5%, što je prosek na nivou države.[xix] Sistematska i u celom društvu rasprostranjena diskriminacija Roma prisutna je i u ophođenju prema žrtvama teških krivičnih dela: Romkinje koje su izložene nasilju u porodici zanemaruju se u pogledu smeštaja u sigurne kuće zbog kriterijuma za prijem.

Još jedan od ključnih elemenata koji romskoj populaciji onemogućava pristup socijalnim službama, jesu poteškoće sa kojima se mnogi Romi suočavaju u dobijanju ličnih dokumenata koji su neophodni za potpuno ostvarivanje njihovih prava. Ovaj nedostatak pristupa ličnim dokumentima dovodi do toga da su mnogi Romi u Srbiji *de-facto* bez državljanstva: oni ne mogu u potpunosti ostvariti svoja prava koja im kao građanima pripadaju.[xx]

Brojni problemi sa kojima se romska populacija suočava su međusobno povezani i jedni druge intenziviraju, što predstavlja indikator cirkularne prirode mnogih od ovih pitanja i ističe potrebu da se problemi romske zajednice tretiraju kroz jedan sveobuhvatan, a ne *ad hoc* pristup.

Obaveze Republike Srbije

Republika Srbija je postepeno kreirala normativni i institucionalni okvir, sa ciljem da poboljša težak socio-ekonomski položaj romske populacije u Srbiji. Ključni dokumenti ove politike jesu Nacrt nacionalne strategije za integraciju i osnaživanje Roma (u nastavku Nacrt strategije za Rome) i Dekada Roma 2005-15. Nacrt strategije za Rome će, kada bude usvojen, predstavljati glavni dokument koji će obuhvatiti sva pitanja relevantna za integraciju Roma u Srbiji. Ovaj Nacrt je rezultat zajedničkih napora Vlade Srbije i organizacija civilnog društva koje zastupaju interese Roma, nevladinih organizacija koja se bave zaštitom ljudskih prava, međudržavnih organizacija (uključujući Ujedinjene nacije) i drugih učesnika.

Priključivanjem Dekadi Roma Srbija je preuzela određene obaveze. U skladu sa ovim obavezama, Vlada Srbije je 2005. godine usvojila Nacionalne akcione planove, kojima bi se ostvarivali ciljevi Dekade Roma. Ovi akcioni planovi odnose se na četiri oblasti koje su u okviru Dekade Roma utvrđene kao prioritetne: stanovanje, obrazovanje, zdravstvena zaštita i zapošljavanje. Kreirani u tesnoj saradnji sa međunarodnim organizacijama i organizacijama civilnog društva, ove strategije su još uvek u ranoj fazi implementacije.

Nekadašnje Savezno ministarstvo za ljudska i manjinska prava, prethodnik današnjeg Ministarstva za ljudska i manjinska prava, je zajedno sa organizacijama civilnog društva, međunarodnim organizacijama i drugim učesnicima koordinirala izradu nacrta osam dodatnih akcionih planova: za socijalnu zaštitu, medije, kulturu, interno raseljena lica, povratnike iz zemalja Zapadne Evrope, specifičan položaj Romkinja, lična dokumenta i anti-diskriminaciju.

Ponovno formiranje Ministarstva za ljudska i manjinska prava sredinom 2008. godine dalo je dodatnu energiju radu Vlade Srbije u ovoj oblasti i očekuje se da će revidirana Nacionalna strategija za Rome biti uskoro usvojena, zajedno sa osam dodatnih akcionih planova. Uz podsećanje da su prošle četiri godine a da ovi ključni dokumenti nisu usvojeni, ostaje na Vladi da ove reči i deklaracije pretoči u dela.

Vlada Srbije stvorila je institucionalni okvir za implementaciju pomenutih dokumenata. Jedna od ključnih institucija u ovoj oblasti je Sekretarijat za romsku nacionalnu strategiju. Njen rad je tokom prethodnih nekoliko godina u nekoliko navrata prekidan i, što je još važnije, nejasno definisana uloga ove institucije preti da ozbiljno dovede u pitanje njenu efikasnost. Ipak, Sekretarijat je ostao dosledan u svojim naporima usmerenim ka usvajanju i intenzivnijoj implementaciji akcionih planova, uprkos nedostatku finansijkih i ljudskih resursa. Njegova uloga i efikasnost mogli bi biti učvršćeni formalnom inkorporacijom ove institucije u Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

Istovremeno, rad Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine[xxi] bio je ometan raspravama o proceduri izbora njegovih članova. Drugostepeni propis koji reguliše ovo pitanje je trenutno u pripremi, a njegovo brzo usvajanje bi značajno povećalo efikasnost Romskog nacionalnog saveta. Na lokalnom nivou, u opštinama u Srbiji ne postoji dovoljna podrška koordinatorima za romska pitanja. Rad Kancelarije za inkluziju Roma Autonomne pokrajine Vojvodine predstavlja dobar primer kako treba integrisati funkcionisanje ovih lokalnih institucija u rad viših tela zaduženih za implementaciju strategija za uključivanje Roma.

Premda su u nekoliko ministarstava formirane radne grupe za implementaciju Nacionalnih akcionih planova, one su samo povremeno bile efikasne, usled nedostatka političke podrške. Još važnija je činjenica da je koordinacija između radnih grupa u ministarstvima bila ograničena, čime je umanjena njihova korist u procesu implementacije strategija za integraciju Roma. Ipak, Skupština je pristupila pitanju integracije Roma direktnije, osnivanjem Pododbora za Dekadu inkluzije Roma u okviru Skupštinskog odbora za manjine. Međutim, efekti ove odluke na sprovođenje strategije će se tek videti.

U martu 2008. godine Vlada Srbije osnovala je Savet za implementaciju Dekade Roma. Savet čine predstavnici Vlade i civilnog društva, a njime predsedava novi Koordinator za implementaciju Dekade Roma, Potpredsednik Vlade za evropske integracije Božidar Đelić. Iako je veoma je rano za upućivanje komentara na rezultate rada Saveta, uključivanje tako visokog zvaničnika Vlade u koordinaciju implementacije Nacionalnih akcionih planova predstavlja znak posvećenosti ovom pitanju i korak koji treba pozdraviti. I zaista, Potpredsednik Vlade obećao je da će Srbija u državnom budžetu za 2009. godinu izdvojiti 1,2 milijardi dinara za poboljšanje uslova života Roma u Srbiji.

Normativni okvir u okviru kojeg se Srbija bavi pitanjem integracije Roma predstavlja mešavinu međunarodnog i nacionalnog zakonodavstva. Srbija je potpisala i ratifikovala određen broj međunarodnih i regionalnih sporazuma koji se odnose na ljudska prava uključujući, na primer, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvenciju o ukidanju rasne diskriminacije, Evropsku konvenciju o ljudskim i manjinskim pravima, Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina Saveta Evrope, kojima su definisane obaveze države da omogući svim građanima, uključujući i Rome, da ostvaruju svoja prava bez predrasuda i diskriminacije.

I na kraju, kao najvažnije, zabrana diskriminacije na osnovu rase, kulture, jezika i vere i posebna obaveza zaštite manjinskih prava predstavljaju sastavni deo Ustava Srbije i još više od trideset zakona, uključujući i Zakon o zaštiti nacionalnih manjina, u kome se od države eksplicitno očekuje da preduzme odgovarajuće mere za unapređenje života Roma. Antidiskriminacioni zakon još uvek nije usvojen.

Nakon principa nediskriminacije, još jedan ključni princip koga se treba držati jeste učešće Roma u institucijama i društvenim procesima na svim nivoima. Romi su previše često bivali isključeni ili nedovoljno predstavljeni u procesu donošenja odluka.

Ipak, normativni okvir Republike Srbije je nepotpun bez usvajanja Zakona o proceduri priznavanja prava na pravni subjektivitet.

Pravo na priznanje pred zakonom:

Uprkos tome što pristup ličnim dokumentima predstavlja jednu od centralnih oblasti Nacrta nacionalne strategije za Rome, ovo pitanje i dalje ostaje otvoreno.[xxii] Nedostatak pristupa dokumentima dovodi do toga da su mnogi Romi *de facto* bez državljanstva i onemogućava Rome da ostvaruju svoja prava koja im kao građanima pripadaju.[xxiii]

Postoji mnogo uzroka ovog problema, kao što su: nedostatak civilne registracije, nemogućnost prijave prebivališta usled nedostatka pravno priznatog boravišta, nedostatak finansijskih sredstava za plaćanje neophodnih taksi, neinformisanost o procedurama, uništene matične knjige na Kosovu, institucionalna diskriminacija Roma, duge i složene administrativne procedure. U tom pogledu najsloženiji problemi tiču se nepostojanja ujednačene prakse administrativnih organa i sudova koja se odnosi na procedure za naknadni upis u matične knjige rođenih i njihova različita tumačenja postojećih zakona i propisa. Shodno tome, osobe koje žele da se naknadno prijave nailaze na ogromne prepreke tokom tog postupka, dok za neke pravni sistem ne obezbeđuje nikakva rešenja.

I premda bi Zakon o proceduri za priznavanje prava na pravni subjektivitet bio važan korak, on bi i dalje predstavljao samo privremenu meru. Sve dok se ne donesu zakonodavni akti koji će sveobuhvatnije regulisati proceduru za dobijanje izvoda iz matične knjige rođenih, regulisanje prebivališta, izdavanje lične karte itd., reforma u ovoj oblasti ostaće nepotpuna, a pravo na priznavanje pred zakonom neće biti adekvatno zaštićeno. Zbog toga je odgovornost Vlade i Skupštine Republike Srbije da Romima osiguraju potpun pristup dokumentima, što predstavlja ključni preduslov za efikasno ostvarivanje njihovih ljudskih prava.

Prioritetne oblasti u okviru Dekade inkluzije Roma

U nastavku teksta nalazi se pregled ostalih ključnih oblasti fokusa – četiri prioritetne oblasti Dekade Roma. Ovaj pregled prikazuje trenutnu situaciju u određenoj oblasti, obaveze Republike Srbije, njene najvažnije dosadašnje rezultate i preporuke za mere koje je neophodno preduzeti kako bi se nastavio napredak u svakoj od ovih oblasti.

Stanovanje

Premda ne postoje zvanični niti pravilno prikupljeni podaci o položaju Roma u Srbiji kada je stanovanje u pitanju, istraživanja pokazuju da je njihova situacija u ovom pogledu veoma teška. Romska naselja – kojih prema istraživanju iz 2002. godine ima skoro 600 – razmeštena su u skoro jednakom odnosu u urbanim i ruralnim sredinama u 120 opština. Veliki procenat romske populacije, bez obzira da li živi u urbanoj ili ruralnoj sredini, ima veoma loše uslove stanovanja.[xxiv] Oko 70 % ovih naselja je delimično legalizovano ili nije legalizovano uopšte, dok se 40% označavaju kao slamovi. Oko 60% Roma živi u nezdravom i nebezbednom okruženju, oko 30% nije priključeno na vodovod, a 70% nema odgovarajuće sanitarne uslove. Takođe, većina Roma nema zakonom propisanu dokumentaciju o vlasništvu nad svojim

kućama ili zemljom.[xxv] Prosečno romsko naselje u Srbiji ima samo 200 stanovnika, dok samo tri naselja u čitavoj zemlji dostižu cifru od 5000.[xxvi]

U najgoroj situaciji kada je u pitanju stanovanje nalaze se Romi raseljeni sa Kosova[xxvii] i romski povratnici iz zemalja Zapadne Evrope.[xxviii] Njihov položaj obuhvata nerešene probleme vezane za stalno mesto prebivališta i isključenost iz društva. Još jedan od ključnih problema jeste prisilno iseljavanje Roma, što se još uvek redovno dešava.[xxix] Prema važećim zakonskim odredbama, iseljavanje se može izvršiti na osnovu rešenja izdatog od strane opštine, bez sudskog naloga i sa malim šansama za uspeh u slučaju žalbe.

Nacionalni akcioni plan za stanovanje obuhvata sledeća pitanja: poboljšanje postojećih zakonskih propisa, legalizaciju naselja, obezbeđivanje osnovnih usluga, uređenje naselja i postojećih stambenih objekata, preseljenje, osnaživanje romskih zajednica i njihovo aktivno učešće, integraciju i inkluziju, kao i obezbeđivanje adekvatnog smeštaja za interno raseljena lica. Formirana je Radna grupa za implementaciju ovog Plana a dokument koji treba da koriste lokalne vlasti,„Smernice za unapređenje i legalizaciju neformalnih romskih naselja", nalazi se u fazi pripreme. Ove smernice usvojilo je Ministarstvo za kapitalne investicije (sada Ministarstvo za zaštitu prirodne sredine i prostorno planiranje) u januaru 2007. godine.

U saradnji sa lokalnim samoupravama urađeni su manji projekti, čiji je cilj izrada urbanističkih planova za neformalna romska naselja i pružanje pomoći u ublažavanju nekih od problema sa kojima se Romi suočavaju prilikom traženja adekvatnog smeštaja.

Iako lokalne vlasti u Srbiji izražavaju zabrinutost zbog uslova stanovanja Roma i njihovih naselja, postoji nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju dugoročnih mera za unapređenje, a time i za pružanje podrške kroz obezbeđivanje građevinskog materijala, pomoć porodicama u hitnim slučajevima i/ili delimično uređenje infrastrukture u naseljima. Pojedine međunarodne organizacije (kao što su UN-HABITAT, UNHCR i OEBS) obezbeđuju finansijsku i tehničku podršku opštinama za unapređenje uslova života u romskim naseljima.

Stanovanje i legalizacija romskih naselja definisani su kao jedan od prioriteta tokom predsedavanja Srbije Dekadom Roma. Međutim, do sada se pitanjima legalizacije, uređenja naselja, izgradnje, itd. nije pristupalo sistematski. Nažalost, potpuna implementacija Akcionog plana za stanovanje Roma još uvek nije započeta i zahteva aktivno učešće države i lokalnih vlasti, kao i odobravanje određenih fondova kako bi mogla biti uspešno realizovana.

Obrazovanje

Kao i u drugim prioritetnim oblastima, ni u oblasti obrazovanja ne postoje potpuni zvanični podaci o položaju Roma u obrazovnom sistemu Srbije. Ipak, pojedina istraživanja opisuju zabrinjavajuću, premda nepotpunu, sliku o ovom pitanju. Naime, samo oko 2% dece pohađa obavezno osnovno obrazovanje, dok prema procenama između 35% i 60% Roma nije uopšte upisano u školu, a više od 60% ne završi osnovnu školu.[xxx] Obrazovni sistem ne obezbeđuje dovoljnu podršku u kreiranju multikultualnog okruženja za romsku decu, uključujući i učenje na romskom jeziku.

Nedavna istraživanja pokazuju da je segregacija uobičajena praksa u mnogim osnovnim školama u Srbiji.[xxxi] Deca u osnovnoj školi često su izdvojena od dece koja pripadaju većinskoj populaciji ili se čak šalju u specijalne škole za decu ometenu u razvoju. Može se naići čak i na primere fizičke segregacije u osnovim školama, kada romskoj deci nije dozvoljeno da koriste toalete namenjene neromskoj deci.[xxxii] Još jedan oblik segregacije u obrazovanju potiče i od njihove izolovanosti, a škole koje pohađaju uglavnom romska deca smatraju se školama koje pružaju niži kvalitet obrazovanja. Istu sudbinu doživljavaju i deca povatnika, jer mnogi od njih ne govore srpski jezik. Ova deca se takođe suočavaju sa velikim problemima ukoliko žele da nastave školovanje, jer ne mogu da nostrifikuju svoje diplome stečene u inostranstvu.

Ustav definiše pravo na obrazovanje kao jedno od osnovnih ljudskih prava i predviđa obavezu države da obezbedi efikasno ostvarivanje ovog prava. Pitanjem obrazovanja Roma takođe se bave i opšti strateški dokumenti, kao i oni koji se odnose samo na pitanje obrazovanja Roma, uključujući i Nacionalni akcioni plan za obrazovanje. Ovi nacionalni dokumenti ukazuju na to da su Romi suočeni sa nekoliko ključnih problema: isključenost, veliki broj dece koja napuštaju školu, nedostatak adekvatne nastave i podrške romskim učenicima, široko rasprostranjena diskriminacija i segregacija i nepoznavanje i/ili ravnodušnost prema kulturnim i socio-ekonomskim okolnostima u kojima danas žive Romi u Srbiji.

Vlada Srbije formirala je radnu grupu koja treba da rukovodi i nadgleda implementaciju Nacionalnog plana za obrazovanje, ali to još uvek nije dovelo ni do kakvih promena na terenu.

Ministarstvo prosvete i Sekretarijat za romsku nacionalnu strategiju primenjuju Nacionalni akcioni plan u dve primarne oblasti: kroz poboljšanje upisa romske dece u škole i putem borbe protiv segregacije. Mere afirmativne akcije za poboljšanje

upisa romske dece u škole, koje su u skladu sa Zakonom o nacionalnim manjinama, obuhvataju nabavku besplatnih udžbenika za romsku decu u osnovnim školama i olakšan pristup srednjim školama putem nižih standarda za prijem. Nažalost, u realnosti većina romske dece niti je u mogućnosti da kupi udžbenike niti su im obezbeđeni tokom njihovog osnovnog obrazovanja.

Prema nedavno donetom Pravilniku o upisu učenika u srednje škole, romski učenik može da se upiše ako je ukupan broj poena koji osvoji prilikom konkursa i do 30 poena manji od proseka. Ipak, na ovaj način se u jednu školu može upisati samo jedan učenik za tu školsku godinu, tako da je u školskoj 2007/2008. godini samo 185 romskih đaka upisano u srednje škole putem ove afirmativne akcije.[xxxiii] Stoga je jasno da je potrebno uraditi mnogo više u okviru afirmativne akcije kako bi se bolje pristupilo rešavanju problema obrazovanja romske dece.

Zdravstvo

O zdravstvenom stanju romske populacije u Srbiji ne postoje zvanični niti pouzdani podaci. Međutim, sprovedena istraživanja daju obeshrabrujuću sliku stanja. Stopa smrtnosti među Romima je značajno veća u odnosu na stopu smrtnosti populacije posmatrane u celosti; životni vek Roma je više od deset godina kraći nego u opštoj populaciji. Postojeće informacije takođe govore da su stope smrtnosti odojčadi i majki veoma visoke, dok se romska deca mnogo češće razboljevaju (između tri i deset puta češće) nego što je to slučaj sa opštom populacijom.[xxxiv] Neki podaci govore sledeće: na svakih šest Roma starosti između 25 i 44 godine, jedan boluje od neke hronične bolesti, dok je taj odnos u opštoj populaciji otprilike jedan od šesnaest.[xxxv] Razlika između onih sa 40-55 godina starosti je još veća, gde polovina Roma boluje od hroničnih bolesti u poređenju sa samo jednom četvrtinom u opštoj populaciji.[xxxvi]

Nažalost, ovi statistički podaci su samo jedan segment priče. Iako zdravstveni sistem pokušava da učini zdravstvene ustanove pristupačnijim, još uvek ima mnogo izazova: veći broj Roma obolelih od hroničnih bolesti javlja se zdravstvenim ustanovama, ali je daleko manje onih koji zaista imaju koristi od državne zdravstvene zaštite. Pristup zdravstvenim uslugama ograničen je nizom faktora, uključujući nedostatak ličnih dokumenata, jezičke prepreke, kulturalnu neosetljivost među zdravstvenim radnicima prema specifičnim karakteristikama zdravstvenih problema romske populacije, kao i diskriminatorske stavove i postupke.[xxxvii]

Ustav definiše pravo na zdravstvenu zaštitu kao jedno od osnovnih ljudskih prava i predviđa obavezu države da obezbedi efikasno ostvarivanje ovog prava. Nacionalni

akcioni plan za zdravstvo je glavni strateški dokument kojim se država obavezuje da poboljša zdravstvenu zaštitu za čitavu romsku populaciju.

U skladu sa Zakonom o zdravstvu i Zakonom o zdravstvenom osiguranju Romi, kao i druge osetljive grupe stanovništva, imaju pravo na pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti uz umanjene troškove. Međutim, oni imaju poteškoće u ostvarivanju ovog prava. Primarna zdravstvena zaštita i zdravstvena zaštita u hitnim slučajevima, bez obzira na neregulisan status i lična dokumenta, za Rome treba da budu besplatne, ali je pristup tim uslugama onemogućen usled nedovoljnog znanja zdravstvenih radnika koji nastavljaju da traže lična dokumenta prilikom pružanja zdravstvenih usluga. Ovo predstavlja problem naročito interno raseljenim Romima.[xxxviii]

Ministarstvo zdravlja je ipak jedino ministarstvo koje je od 2006. do 2008. godine odobrilo posebna sredstva za implementaciju Nacionalnog akcionog plana za zdravlje Roma. Ministarstvo je odobrilo 36 projekata u toku 2007. godine u ukupnom iznosu od 23 miliona dinara (dok su 2006. godine odobrena 64 projekta i odobrena sredstva u iznosu od 35 miliona dinara) sa ciljem poboljšanja zdravlja Roma, pre svega u prioritetnim oblastima kao što su reproduktivno zdravlje i polne bolesti, hronične nezarazne bolesti, analiza higijenskih i epidemioloških uslova u romskim naseljima (ishod ove analize predstavljeće osnovu za preporuke institucijama koje učestvuju u primeni posebnih mera usmerenih ka uništavanju izvora zaraznih i drugih bolesti). Sve u svemu, Ministarstvo zdravlja je preuzelo aktivnu ulogu u implementaciji Nacionalnog plana za zdravstvo, uključujući orgnizovanje radionica za pisanje projekata za zdravstvene institucije i romske nevladine organizacije, i promociju Nacionalnog akcionog plana za zdravstvo u zdravstvenim institucijama. Ovo Ministarstvo se takođe složilo da treba nastaviti sa inicijativom međunarodnih i nevladinih učesnika i da će i dalje pružati podršku zdravstvenim medijatorima, čiji je zadatak upoznavanje romske populacije sa načinom na koji mogu pristupiti uslugama zdravstvene zaštite i ostvariti svoje pravo na zdravlje.

Zapošljavanje

Kao i u slučaju ostalih prioritetnih oblasti pokrivenih Nacionalnim akcionim planovima, ni o položaju romske populacije kada je u pitanju zapošljavanje ne postoje zvanični i pouzdani podaci. U istraživanjima se navodi da je 60% Roma nezaposleno, a da više od polovine Roma bez uspeha traži posao duže od pet godina.[xxxix]

Oni koji su zaposleni su u tek nešto boljem položaju. Dve trećine Roma obuhvaćenih istraživanjem spada u kategorije niskokvalifikovane ili kvalifikovane radne snage.

Nedostatak kvalifikacija izlaže ih zloupotrebi od strane poslodavaca – oko 20% zaposlenih nema potpisan ugovor o radu.[xl] Većinu zaposlenih Roma čine muškarci, dok samo jedna trećina žena radi.[xli] Naravno, diskriminacija u sektoru zapošljavanja igra značajnu ulogu u nedostatku mogućnosti koje im se pružaju na tržištu rada. Takođe, neposedovanje dokumenata dodatno otežava potragu za poslom, kao što je slučaj sa onima koji, pošto ne mogu da prijave prebivalište, ne mogu da se prijave u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, i samim tim ne mogu konkurisati za programe zapošljavanja.

Na problem zapošljavanja među romskom populacijom odnose se opšti strateški dokumenti poput Nacionalne strategije za zapošljavanje 2005-2010 i Nacionalnog akcionog plana za zapošljavanje 2006-2008, koji označavaju Rome kao posebno osetljivu grupu. Zapošljavanjem Roma bave se i posebni strateški dokumenti koji su fokusirani samo na ovo pitanje – pre svega Akcioni plan za zapošljavanje Roma, koji definiše politiku boljeg pristupa Roma tržištu rada. Ovaj plan obavezuje Vladu da primenjuje odredbe afirmativne akcije koje se nalaze u Zakonu o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti, a kojim se omogućava pozitivna diskriminacija kategorija izloženih većem riziku od nezaposlenosti, uključujući manjine.

Ministarstvo za ekonomiju i regionalni razvoj formiralo je radnu grupu čiji je zadatak implementacija Akcionog plana za zapošljavanje Roma. Ministarstvo je donelo odluku da primeni mere afirmativne akcije kroz rad Nacionalne službe za zapošljavanje. Shodno tome, 2007. godine javni radovi započeli su uređenjem romskih naselja kao jednim od prioriteta; nakon konsultacija odobreno je 20 projekata koji se odnose na Rome (od ukupno 77 odobrenih), sa romskim nevladinim organizacijama kao partnerima u implementaciji. Projekti se odnose pre svega na uređenje infrastrukture u naseljima i prikupljanje podataka, na kojima će biti angažovano oko 400 Roma u toku 6 meseci. Romi su takođe naznačeni kao prioritetna kategorija u Programu za samozapošljavanje koji sprovodi Ministarstvo. Ovaj program omogućava nezaposlenim licima da dobiju sredstva u iznosu od 130 000 dinara (oko 1 600 evra) za samozapošljavanje.

Međutim, ovo Ministarstvo još uvek nije odobrilo sredstva namenjena isključivo implementaciji Akcionog plana za zapošljavanje Roma, ostavljajući finansiranje prethodno pomenutih projekata i drugih inicijativa koje se odnose na Rome u veoma neizvesnoj situaciji. Takođe, ne postoje dostupni podaci o tome kako su sredstva za podsticanje zapošljavanja nacionalnih manjina, odobrena Zakonom o zapošljavanju i osiguranjem u slučaju nazaposlenosti, iskorišćena kada su u pitanju Romi.

Preporuke

- Vlada Srbije treba da u potpunosti primenjuje postojeće ustavne norme i zakone koji zabranjuju diskriminaciju i da predloži Skupštini usvajanje opšteg antidiskriminacionog zakonskog akta.

- Vlada Srbije takođe treba da preduzme sve raspoložive mere kako bi se podigla svest svih pripadnika društva u Srbiji o teškom položaju Roma, u cilju borbe protiv diskriminacije Roma.

- Vlada Srbije treba da poštuje svoje obaveze preuzete potpisivanjem međunarodnih sporazuma kako bi osigurala da Romi u potpunosti ostvaruju svoja prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i priznavanje njihovih kulturnih, jezičkih i drugih manjinskih prava.

- Vlada Srbije treba da nastavi sa osnaživanjem institucija koje su najznačajnije za potpuno poštovanje prava romske populacije i da osigura adekvatno predstavljanje Roma na svim nivoima upravljanja, gde će se njihov glas zaista čuti.

- Vlada Srbije treba da intezivira implementaciju četiri Nacionalna plana – za zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje kroz obezbeđivanje redovnih i odgovarajućih budžetskih sredstava i da omogući institucionalne uslove za njihovu implementaciju.

- Vlada Srbije treba da stvori uslove i odredi obaveze lokalnih vlasti u smislu odobravanja sredstava za uređenje romskih naselja i unapređenje stanovanja.

- Vlada Srbije treba da radi na usvajanju zakona o evikciji, u skladu sa evropskih standardima, kako bi se rešavali problemi vezani za iseljavanje Roma iz nelegalnih naselja bez obezbeđivanja alternativnih rešenja ili preseljenjem u neadekvatne životne uslove.

- Vlada Srbije treba da bez odlaganja usvoji i primenjuje nacrte Nacionalnih akcionih planova za socijalnu zaštitu, medije, kulturu, interno raseljena lica, povratnike iz zemalja Zapadne Evrope, položaj romskih žena, dokumenta i antidiskriminaciju.

- Vlada Srbije treba da uloži napore u prikupljanje i predstavljanje reprezentativnih podataka o romskoj populaciji, posebno onih koji se odnose na četiri prioritetne oblasti Dekade inkluzije Roma.

- Republika Srbija treba da usvoji Zakon o pravnom subjektivitetu, kao i druge relevantne zakonske akte neophodne za izdavanje ličnih dokumenata, prijavljivanje građana i potpuno uživanje državljanstva od strane svih građana.

- Vlada Srbije treba da stvori uslove neophodne za poboljšanje potpune integracije romskih povratnika iz zemalja Zapadne Evrope, uključujući i jasno definisanu potrebu za tehničkom saradnjom u ovom pogledu.

- S obzirom na to da interno raseljeni Romi predstavljaju najugrozenijii deo romske populacije, Vlada Srbije treba da im pomogne u traženju trajnih rešenja, bilo u pravu povratka ili preseljenja.

Fusnote

[i] Podaci su preuzeti iz istraživanja sprovedenog 2002. godine i objavljenog u knjizi: Jakšić, B. Bašić, G. Umetnost preživljavanja, Gde i kako žive Romi u Srbiji, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (2005)

[ii] Procena je citirana iz: Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome: Srbija, Institut za otvoreno društvo, Program EU za monitoring i zastupanje prava, (2007); Dodatni izvori: Liegeois J-P., Gheorghe N., Romi/Cigani: Evropska manjina, Grupa za manjinska prava (1995)

[iii] Procena je navedena u: Istraživanje o životnom standardu u Srbiji (SLS), (2003); Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome: Srbija, supra, ii

[iv] Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome: Srbija, supra, ii

[v] Studija procene potreba za Romski obrazovni fond, Srbija (2004)

[vi] Statistička analiza životnih standarda, Republički zavod za statistiku Vlade Srbije (2007)

[vii] Položaj dece u Srbiji 2006, UNICEF (2007)

[viii] SLS istraživanje, supra, iii

[ix] Macura, V., Petrovar, K., Vujović, S., Siromašni delovi Beograda – Analiza uslova i mogućnosti za poboljšanje uslova života, IAUS, Beograd, (1997)

[x] Jakšić i Bašić, supra, i

[xi] Analiza situacije u kojoj se nalaze interno raseljena lica sa Kosova u Srbiji: Zakonodavstvo i praksa, UNHCR (2007)

[xii] Ocena napretka Dekade inkluzije Roma od strane romskih aktivista, 2005-2006, DecadeWatch (2007)

[xiii] Međunarodna organizacija za migracije započela je rad sa povratnicima iz Nemačke u okviru GARP programa 15. avgusta 2000. godine. Ukupan broj povratnika kojima su pomoć pružili predstavnici Međunarodne organizacije za migracije u Beogradu (od avgusta 2000. do oktobra 2008.) je 12 625. Od ovog broja 59% povratnika izjasnili su se kao Romi.

[xiv] Međunarodna organizacija za migracije, Izveštaji o borbi protiv trgovine ljudima

[xv] LSMS Srbija 2002 – 2007, Zavod za statistiku Republike Srbije

[xvi] Ibid.

[xvii] Ibid.

[xviii] Ibid.

[xix] Ibid.

[xx] I što je još važnije, kako je predstavljeno u ovom dokumentu, ovo je cilj koji svakako može postati dostižan usvajanjem Zakona o proceduri za priznavanje prava na pravni subjektivitet, kao i dopunama drugih relevantnih zakona i administrativnih procedura.

[xxi] Ustanovljenog u skladu za Zakonom o zaštiti nacionalnih manjina

[xxii] Istraživanja pokazuju da 26,6% romskih interno raseljenih lica nema lična dokumenta (LSMS, "Socijalni i ekonomski položaj interno raseljenih lica u Srbiji" 2007)

[xxiii] Ibid.

[xxiv] Jakšić i Bašić, supra, note i

[xxv] Izvor: Vuksanović-Macura Z., Macura V., Stanovanje Roma i romska naselja u Jugoistočnoj Evropi: profil i dostignuća u Srbiji u komparativnom okviru (2006)

[xxvi] Jakšić i Bašić, supra, note i

[xxvii] Izvor: Analiza situacije u kojoj se nalaze interno raseljena lica sa Kosova u Srbiji: Zakonodavstvo i praksa, UNHCR i PRAXIS (2007)

[xxviii] Izvor: Kršenje ljudskih prava Roma vraćenih u Srbiju na osnovu sporazuma o readmisiji, EHO (2007)

[xxix] DecadeWatch, supra, note xii

[xxx] Cifre su preuzete iz: Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Roma: Srbija i Studija procene potreba za Romski obrazovni fond, supra, ii i v

[xxxi] Studija procene potreba, supra, v

[xxxii] Godišnji izveštaj Lige za Dekadu 2007, Centar za prava manjina (2008)

[xxxiii] Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome: Srbija, supra, ii

[xxxiv] Podaci su preuzeti iz: Oxfam & Gradski zavod za zaštitu zdravlja u Beogradu. (2003), Boedwig, C., Sethil, A., Siromaštvo, društvena isključenost i etnicitet u Srbiji i Crnoj Gori: Slučaj Roma

[xxxv] SLS istraživanje, supra, iii

[xxxvi] Ibid.

[xxxvii] DecadeWatch, supra, note xii

[xxxviii] UNHCR, supra, note xi

[xxxix] Romski informativni centar, istraživanje o zapošljavanju među romskom populacijom, (2006), citirano u DecadeWatch, supra, xii

[xl] Ibid.

[xli] SLS istraživanje, supra, iii

Duj Rromane chave bizo dokumentia, našlje kataro Kosovo, ando biformalno than Reva, Krnjača, Beograd, Jun 2008.

Tikneberšengi daj peske chaveja, solduj Rroma našlje kataro Kosovo, anglji lengi thardi baraka/kher, biformalno Rromano than "Gazela", Beograd, Aprilo 2008.

Rromano chavoro bizo dokumentia, biformalno Rromano than Čukarička padina, Beograd, Oktobro 2008.

Autoro pala kala galerie si i Rajni Vesna Simić UNHCR

O kerutniba e Rromane hakajengo

O timi e Kethane nacijengoro ki Srbija bazirimo tano ko lundjaripa e mažutimasko e Rajipenake e Srbijake ano nakhaviba olakere obligacijengoro ano dikhiba e pakivalimasko, arakhaibasko thaj ko kerutnipa e rromengere hakajengo ki Srbija. I Republika Srbija ljilja o prezidentuiba e Dekadake inkluzijako e Rromengerako 2005-2015 („Dekada e Rromengiri"), po arsi kotar o berš, startindoj kotar o 1. jul 2008. berš. I Dekada tani maškarthemutni inicijativa savako fundutno res tano te phagelape i diskriminacija thaj te tiknardjon o bi o ljinde diferencije maškar o Rroma thaj o aćhiba e amalipasko. Adjahar, 2008. berše o Kethane nacije utsvalisarena 60 berš kotar o ljeiba e Univerzalnune deklaracijako kotar o manushikane hakaja. Akala kerimata dena amenge misal te analizirina sa so i dji akana resljardino thaj, so i panda po importantnune, te dikhljarenape o ćhandimata e kerutnibase e pherde inkulzijako e rromengerako thaj šajićerutninelape akala populacijake te ćerutni pe hakaja, save tane garantuime e Srbijake krisencar thaj e maškarutne hakajencar. O timo e Kethane nacijengoro ani Srbija tradela e Rajipen e Srbijaki te zurjari o zora ano agordipa e primarnune thaj kritikane pućimatango e dokumentongo thaj diskriminacijakoro, maškar o bićhalde vorbe ljipardine ano akava dokumento.

Angluno svato

E Rromani populacija ki Srbija panda tani ani phari situacija ano srbikano amaljipa sar majdukhavni thaj majmarginalizuime nacionalnuno minorito, arakhavindoj bute barijerencar save lundjaren tena muken oljengoro anglaljipa. O problemja savencar o Rroma arakhenape tane ano sa o ljamije, ano pašao saikto aspekto e themutne thaj privatnune djivdipasko, startidnoj kotar na o šajimata e pherdipase e fundutne trubulimatange, sar so i o adekvatnuno sastaripasko arakhaiba, fundutno sikaiba thaj socijalnuno mažutipa, pa sa dji o barijere pe save resena ano pašipa e bikinibase thanesko. E Rromani populacija karakterišini e but po bari stopa e ćoroljipaski, bibućardipaski thaj nasvaljibaski po tjavarharipa po aćhiba e manušengoro ani Srbija. Feri so nane o Rroma odoborom kobor valjani ani politika

thaj institucije, numaj disave tane oljendar save reprezentuinen o reslimata e rromana populacijake.

O butipa e rromana populacijako prezentuuini vastuše e debatako. E oficijelnune gindencar (ljinde pi funda e podatkongo kotar o paluno registriba), ani Srbija djivdini trujal e 108 000 Rroma. Aj, gndinipe so i akava gindo but po tikno kotar o realnuno. Fundutne sebepja esavke bi e garantuimasko tano o bioisipa e dokumentacijako, bi o registriba e ćherengo thaj o biopaćivalipa maškar o rajipena thaj Rroma. O moldimata e ćaćikane gindesko e Rromengoro si savena; o na o dumutane rodimata sikavena kaj ano thana ano buvljipa e phuvjako djivdinen maj hari 270 000 Rroma.[i] Aj, butivar ljiparipe e moldi ani Srbija so isi maškar o 450 000 thaj 500 000 Rroma.[ii] Akava bi bijekhiba trujal o egzaktnuno gindo e Rromengoro, sar i o sikavdutno cidiba maškar o oficijelnune thaj buvlje ljinde ginde, prezentuini shukar digri e marginalizacijakoro thaj o durariba e rromana populacijakoro ani Srbija.

Te bi ilustruinipe e avdivesutni phari pozicija e rromana populacijko ani Srbija, kama avela shukar te risparinaja tut po majrelevantnune natindja. O cifre tane daravutne: maškar o 35% dji o 60% rromane ćhavorre naje iskirime ano škole,[iii] djido thaj maškar o 60% thaj 80% Rroma naje oljen agorimi fundutni škola;[iv] esavko trendo igari mamuj odova kaj po hari kotar jekh procento e Rromengoro agordinena ućo vaj majućo sikljoviba.[v] O Cifre naje po šukar as ano ekonomikano aspekto, feri kaj uzo ekvaši rromani populacija djivdini ano ćoroljipa,[vi] djido thaj moldinipe kaj dji o duj trinenge e ćhavorrengo kotar o rromane thana djivdinena telal o limitja e ćoroljibasko.[vii] Diso po hari kotar jekh trinengi e rromane djuvljengoro si bućardine.[viii] Avdive maškar o 60% thaj 80% Rroma djivdinena ano na o higijenskune izoluime thana,[ix] savendar 70% ćerena na o formalnune thana.[x] Ane Srbija djivdinena hem trujal o 45 000 interno tradutne manuša (IRS) e rromane minoriteteske kotar e Kosova, djido thaj numaj jekh upašin von (23,164) oficijelnuno registruime tane sar IRS.[xi] E statistike kotar e prosekose phurederimta e rromengere šaj po šukar ilustrujinena oljengiri pozicija: e biphanglje moldencar, po hari kotar jekh procento e Rromengoro djivdinen lungutne kotar o 60 berš.[xii] Ano biooficijelnune molda ljiparipe kaj si o procento e Rromengo maškar o irutne po kontrakto kotar e readmisija dramatikano ućo – djala kotar o 60 dji 80%. E maškarthemutni organizacija e migracijenge, savi tani phanglji ano thavdipa e korrkore iribnasko, ljipari kaj 60% e irutnenge andar e raštra e Zapadese Evropaki savenge dindjape mažutipa sikavi so i kotar i romani populacija.[xiii] E Rromane djuvlja thaj ćhave prezentuinen djangljolape dukhavne grupe, thaj meta odoljengi save kerena bikniba e manušengo, kaj o Rroma ćerena maj but kotar o

30% identifikuime viktime. E Situacija si panda dramatičnuni ked i ano pućiba o tikne ćhave, se 72% sa o identifikuime e tikne viktimongo e biknibase manušengo ani Republica Srbija keren o rromane ćhave thaj o terrne manuša.[xiv]

Akala problemja na egzistuina biphanglje jekh kotar aver maškar peste phangljona, uzo soste tano maj sikavdino o horutno darhi thaj sistematikani diskriminacija savasa o Rroma arakhenape ano relacie e raštrake administracija, e avutne thaj akanutne manušengere save dena buti, e dendutnege save lundjarena kandimata thaj e privatnune manušenge. O harno dikhljoviba pe varesave komparativnune cifre dena šajipa te resljaripe ćićidutno tasvir akalje problemose: e rromani populacija si trujal o 7,5 droma sikavdutni sar ćorrolji te ćerdjape komparacija po aćhavutno bati e manušengoro ani Republika Srbija; e stopa bibućardipaski ane rromani jekhori si štarvar majbari kotar o etnosikano nivelo.[xv] Kana vakara kotar e rromane ćhave save djivdinena ano thana, e stopa e meribaskiri maškar o ćhave po terrne kotar o pandj berš si 28 pe 1000 ćhave, so si uzo 3 var po bari stopa kotar o prosek po nivelo e raštrako;[xvi] o bihabe si adjahar disavovar po baro kotar o nacionalnuno nivelo (uzo 8% ćhave si oljen badanesko pharipa tela o prosek, a 20% si bokhalje).[xvii] Maškar o rromane ćhave adjahar i po hari kotar o ekvaš vakcinišime ćhave ani komparacija e srbikane ćhavenge populacija (27% ani komparacija 57% e srbikane baripaske kotar o 18 dji o 29 masek).[xviii] O gindo e rromane ćhavengoro save po bijandipa isi oljen hari pharipa si uzo dujvar po bari kotar o nacionalnuno prosek, 9% ani komparacija e 5%, kobor tano o prosek po nivelo e raštrako.[xix] E sistematikani thaj ano intrego amaljipa buvlji diskriminacija e Rromengiri si thanardini ano astaripa mamuj o viktimja e phare došalje batenge: bistardjon ano dikhljoviba te thanrdjon ane garantuime khera feri o kriterijum e khuvibase.

Panda jekh kotar o klidutne elementja save na mukena e rromana populacijake pašipa ano socijalnune institucije si o pharimata savencar but Rroma arakhenape ano ljeiba e personalnune dokumentongo, save tane but trubutne e pherde kerutnibaske oljenge hakajenge. Akava bišajutno pašipa e personalnune dokumentenge anela djiko odova kaj si but Rroma ani Srbija de-facto bi raštranulimase dokumentesko: on naštin intrego te resljaren pire hakaja save oljenge sar dizutnege perena.[xx]

But gendutne problemja savencar e rromani populacija arakhipe si maškarpeste phanglje thaj jekh avere intenzivirinen, so si indikatori cirkularnune prakritako butunenge kotar akala pućimata sikaven o trubuipe kaj o problemi e rromana jekhorake tretirrinen maškar jekh sa o inkerutno, a na ad hoc pašipa.

Obligacije e Republikakere e Srbijake

E Republika Srbija hari po hari kreirindja o normativnuno thaj institucionalnuno ramo, reslipa te laćhari e phari socio-ekonomikani pozicija e rromana populacijaki ani Srbija. Klidutne dokumentja akala politikake tane o Dokumento e Nacionalnune strategijakere e integracijakere thaj o barvaljipa e Rromengo (ano lundjaripa Dokumento e strategijakoro e Rromengo) thaj e Dekada Rromengiri 2005-15. O Dokumento e strategijakoro e Rromengerako, ked ka ljelape, ka ovel šorutno dokumento savo ka astari sa o pućimata relevantnune e integracijake e Rromengerako ani Srbija. Akava Dokumento tano reslipa e kethane pharimatango e Rajipenako e Srbijako thaj organizacijengoro e civilnune amalimatango save mothavena e rromane interesa, e bi e guvernenge organizacijengo save kerena buti po arakhaiba e manušikane hakajimatango, maškarthemutne organizacijengo (phanglindoj hem e Kethane naciijencar) thaj avere akterencar.

Phanglindoj ani Dekada e Rromengi e Srbija ljelja ćhinavdutne obligacije. Ano laćharipa akalje obligacijencar, e Rajipen e Srbijjakiri ko 2005. berš ljelja o Nacionalnune akcionune planja, savenca kama ćerutnisavona o reslimata e Dekada e rromengerake. Akala akcionune planja tjavarharisavona pe štar ljamije save tane ano ramo e Dekadake e rromengerako zoradine sar prioritetnune: khereskobešipa, edukacija, sastaribasko arakhaiba thaj arakhiba e bućako. Kreirime ani tang kethani buti e maškarthemutne organizacijencar thaj e organizacijencar e civilnune sektoreja, akala strategijako si panda ane startikani faza e implementacijaki.

O varekanutno Federacijakoro ministerij e manušikane thaj minoritetenge hakajengoro, o anglalutno e avdivesutne Ministarstvoske e manušikane thaj minoritikane hakajnge, kethane e organizacijencar e civilnune sektoreske, maškarthemutne organizacijencar thaj avere partipancijencar thaj avere partipancijentar te koordiniren o keriba e dokumentosko ofto dendute akcionune planja: e socijalnune arakhaibaske, medije, kultura, interno našalde manuša, irutne kotar o phuvja e Zapadne Evropake, i specifkani pozicija e rromnjengi, personalnuna dokumentja thaj i anti-diskriminacija.

Oljeskiri buti ano thavdipa e nakhlje disave beršengo ano disave irimata ćhinavdilje thaj, so panda po manajutne, e biahavutni definišimi rola akala institucijako vaćeri serioznune so šaj te anela ano pućiba olaki efikasnuni buti. Aj, o Sekretarijati

ačhilo sar so valjani ano plo pharo rodibasko drumo sar te ljel thaj intenzivirini e

implementacija e akcionune planjengo, thaj ked djangljolape so naje finansijkune thaj manušikane resursja. Oljeskiri rola thaj efikasnost šaj kama bi avela zuradine formalnune inkorporacijasa akala institucijake ano Ministarstvo e manušikane thaj minoritetenge hakajengere.

Jekhvaktune, e buti e Nacionalnune konziloski e rromane nacionalnune minoritetngo[xxi] sine rumimo e debatencar kotar i procedura e alomatangi oljeskere membrongi. O dujtono digresko akti savo regulišini akava pućiba si akana ano gatiba, a oljeskoro sigutno ljeiba manajutne kama barjari o efikasnostiba e Rromane nacionalnlnune konzilosko. Po lokalnuno nivelo, ano komune ki Srbija na egzistuini kobor valjani suporto e koordinatorenge e rromane pućimatange. I buti e Kancelarijaki e inkluzijake e Rromenge Autonomnune provincijako Vojvodina sikavi šukar misal sar valjani te integrišinipe o funkcionišiba akalje lokalnune institucijengo ani buti e ućune institucijengoro save tane bazirime e bućake pala e implementacija e strategijakiri te participirinen o Rroma.

I te si so ano disave ministarstavja formirime o bućarne grupe e implementacijake e Nacionalnune akcionune planjengo, on sine numaj ano harno vakti efikasnune, uzo bioisipa e politikane suportosko. Panda po manajutno si o ćaćipa so i koordinacija maškar e bućarni grupa ano ministarstvja sine limitirime, sosa tano tiknardino oljengo prbmniba ano thavdipa e implementacijakoro e strategijako e rromengere integracijako. Aj, e Kedutni ljilja te kerol po pućipa e rromengere integracijako direktnune, fundiba e telal kedimatancar e Dekadake inkluzijake e Rromengerako ano ramo e Kedutnake kedimaske e minoritetenge. Aj, akana valjani te dikhljonape o efektja akala decizijake e strategijakere implementacijake.

Ano mart 2008. berše e Rajipen e Srbijakiri fundindja o Konzilo e implementacijakoro Dekada e Rromengi. O kozilo keren o Rajipena thaj e civilnune asocijacije, a fundimo tano tela o prezidentuiba e neve Koordinatoresko e implementacijake Dekada e Rromengerako, e Telalprezidentosko e Rajipenako evropake integracijengo e Božidar Đelićesko. hem so i panda bidosna te bićhaljenape o komentarja po reslimata e Konzilosko, o particiripa esavke ućutne oficijelnune institucijako e Rajipenako ani koordinacija e implementacijaki e Nacionalnune akcionune planjengo si belego akalje pućibaske thaj ademo savo valjani te bahtaripe; thaj ćaće, o Telaprezidento e Rajipenako dindja svato kaj e Srbija ane raštrako budžeti e 2009. beršesko ka ulavi 1,2 milijarda dinara te laćharenape o kišle e djivdipaske e Rromengo ani Srbija.

Hakaj po padak angla o krisi

Ano turlusipa so o pašipa e personalnune dokumentongo si jekh kotar o centralnune ljamije e Dokumentoske nacionalnune strategijako e Rromengerako, akava pućipe panda aćhola putardo.[xxii] O bi o šajipa te ovelpe dji o dokumentja anela dji odova so i but Rroma de facto bizo raštrunalipe thaj na dela e Rromenge te resljaren pire hakaja save sar dizutne perena oljenge.[xxiii]

Isi but sebepja akalje problemoske, sar so i: o biošajipa te iskirisaren piro thanbešipa feri so naje oljen hakaj po padakutno bešipe, o bio isipa e finansijskune vastušengo e trubutne pokinibaske taksenge, o bi o informišipa kotar o procedure, hasardutne matičnune pustaka po Kosovo, institucionalnuni diskriminacija e Rromengiri, lungutne thaj but bare administrativnune procedure. An godo dikhljipe majimportantnune problemja ljenape sar biisipe e barabarutne praksake administrativnune instituucijengo thaj adalatengo savi tjavarharisavol po procedure e palje iskiribnasko thaj oljengere savena godjaveriba e krisengo save isi thaj dokumentongo. Odljeja, o persone save mangena pala odova te registrinenape avena po but bare barijere ano vakti odolje thavdipasko, djido thaj disavenge o juristikano sistemo na arakhi nisave azira.

I so šaj o Krisi kotar e procedura e padakutnimase e hakajenge po juristikano subjektiviteto kama ovel manajutno ademo, ov palje ka ovel numaj sar jekhvaktuno napi. Sa dji do thaj na anenape e krisutne aktja save buvlje ka regulišinen i procedura e ljeibaske e sertifikatesko andar o matičnune pustaka e bijandengi, o regulišiba e thanbešibnasko, o inkaljiba e personalnune kartengo thaj ecetera., i reforma ano akija ljamija ka aćhol bipherdi, a o hako po padakutnipe angla o krisi naka ovel adekvatnune arakhavdutno. Feri odova tano o prbmniba e Rajipenako thaj e Ćidutnako e Republikako e Srbijakoro e Rromenge te garantuini intrego pašipa e dokumentonge, so i klidutno anglal kišlo e efikasnune ćerutnibaske oljengere manušikane hakajenge.

Prioritetnune ljamije ano ramo e Dekadake inkluzijake e Rromenge

Ano lundjaripa e tekstesko isi o dikhljoviba e avere klidutne ljamijengo fokuseske – štar prioritetnune ljamije e Dekadake e Rromengerake. Akava dikhljoviba sikavel e trenutnuni situacija ane ćhinadutni ljamija, e obligacije e Republikakere Srbijake,

olakere majimportantnune reslimata thaj bićhalde vorbe e napirenge save valjani bidikhljibasko te ljenape sar kama lundjaripe o progreso an sako akija ljamija.

Khereskobešiba

Djangljolape naje oficijelnune as ćaćikane kedutne podatkja kotar e pozicija e Rromengiri ki Srbija ked i ano pućiba e khereskobešiba, o rodimata sikaven kaj oljengiri situacija ano akava dikhljoviba but tani phari. O rromane ćhera – save e rodimatancar kotar o 2002. berš si paše 600 – thanardine šaj te phenelape ano barabarutno tjavarharipa ano urbane thaj rurane thana ano 120 komune. Baro digri e rromana populacijako, bi dikhljibasko djivdini ane urbano vaj ruralnuno truj, si but djungalje kišle khereskebešimata.[xxiv] Trujal o 70 % akala ćherengo si šaj te phenelape legalizuime vaj naje legalizuime ni hari, djido thaj 40% varnisarena sar phusalje. Trujal e 60% Rroma djivdinen ano na sastibasko thaj bigarantibasko trujalipa, adjahar 30% naje phanglje po pani, a 70% naje prbmnutne sanitarnune kišle. Adjahar, but Rroma naje oljen kriseja sar so valjani dokumentacija kotar o isiba pe plje ćhera vaj phuv.[xxv] Ano prosek o rromane khera ani Srbija isi numaj 200 manuša, djido thaj numaj trin mahlave ane intrego phuv resljaren e cifra kotar o 5000.[xxvi]

Ane majphari situacija ked i ano pućiba e kheresko bešiba tane o Rroma ćhordardine kotar o Kosovo[xxvii] thaj o Rroma e Zapadese Evropake.[xxviii] Oljengi pozicija astari biagordime problemja phanglje e sakone thaneja e thanbešimaskereja thaj o cidiba kotar o amljipa. Panda jekh kotar o klidutne problmja si o zorikano tradiba e Rromengoro, so panda ano nić ovela.[xxix] E akanutne krisese decijzijencar, o djaiba šaj te agorinipe pe funda e aziriesi dindo kotar e rig e komunakire durjaribastar, bi adalatese dokumentosko thaj tikne šansengo e utsvalimase ano misal e rudjutnibasko.

O Nacionalnuno akciono plano e kherese bešibasko astari akala pućimata: o laćhariba e akanutne krisese ljiljengo, legalizacija e kherese thanengo, arakhaiba e fundutne keribnase bućengo, laćhariba e khereske thanengo thaj e isibnase stambenune objektengo, nakhiba kotar o than ano than, o zorjariba e rromana jekhorako thaj oljengoro aktivnuno particiripa, integracija thaj inkluzija, sar hem o arakhaiba e adekvatnune thanardiba e interno ćhordardine manušengo. Formirimi tani bućardipaskiri implementacija akalje Planjeski a o dokumento savo valjani te prbmninena e lokalnune rajimata, „O drumo e anglaljipaske thaj legalizacija e bi e formalnune rromane kherenge thanengo“, arakhipe ane faza e gatibaskiri. Akala

drumja ljelja o Ministarstvo e kapitalnune investicijenge (akana Ministarstvo e ekologijakoro thaj thaneske planiribnasko) ano januar 2007. berše.

Ani kethani buti e lokalnune korrkorevastarutna kerdjepe po tikne projektja, savengo res tano o keriba e urbanistikane planjengo e bi e formalnune rromane kherenge thanengo thaj o dendiba e mažutibasko ano laćhariba disave problemongo savencar o Rroma arakhenape keda misaleske rodena adekvatnuno kheresko than .

I ked o lokalnune rajimata ani Srbija sikavena dar feri o kišle e kherese thaneske e rromenge thaj oljenge mahlavenge, isi biisipe e finansijskune vastušengo e impplementacijake e lungutne napirenge e progresoske, a odoljeja i lundjaribase inkeribasko maškar o arakhaiba e građevinake materijalesko, ažutipa e familjange ano sigutne misala thaj/ja se varekana laćhari e infrastruktura ano khereske thana. O ulavdutne maškarthemutne organizacije (sar so i o UN-HABITAT, UNHCR thaj OEBS) arakhena finansijskuno thaj tehnikano suporto e komunenge e anglaljibaske e kišlenge ano rromane khereske thana suporto.

E khereske bešimata thaj legalizacija e rromane mahlavengo definišime tane sar jekh kotar o proritetja ani vrama e prezidentuibaski e Srbijakoro ani Dekada e Rromengeraki. Aj, dji avdive naje realizuime as jekh projekti savo tjavrharinipe pi legalizacija, o laćhariba e kherese thanengo, ćeriba, thaj adhaar po dur. Pe bibaht, e intrego implementacija e Akcionune plannengiri e thanbešibase e Romenge panda na startindja.

Edukacija

Sar hem ano avera prioritetnune ljamije, as ane ljamija e edukacijakiri naje intrego oficijelnune podatkja kotar e pozicija e Rromengi ane edukacijako sistemo e Srbijakoro. Aj, o disave rodimata varnanen daravutni, na pherdi, tasvir kotar akava pućiba. Šaj te vaćeripe, so numaj trjual o 2% e ćhavengoro djana ano fundutno sikljivoviba obligativnune, djido thaj mamuj o procentja maškar o 35% thaj 60% Rroma naje iskirime ano skole, a maj but kotar o 60% na agordinena e fundutni skola.[xxx] E sikljovibasko sistemo na arakhi kobor valjani ikeriba ano kreiriba e multikulturalnune trujalimasko e rromane ćhavenge, phanglindoj hem o sikljoviba pe rromani ćhib.

O na dumutane rodimata sikaven kaj si e segregacija adetikani praksa ano butune fundutne škole ani Srbija.[xxxi] O ćhave ani fundutni škola butivar tane ulavdutne kotar

o ćhave save perena ane butuni populacija ja se bićhaljenape ano specijalnune škole e ćhavenge save našti bajrovena sar so valjani. Šaj te avelape hem po misala e fizičkune segregacijakoro ane fundutne škole, ked e rromane ćhavenge naje muklo te prbmninen o toaletja save tane kerde e na e rromane ćhavenge.[xxxii] Panda jekh forma e segregacijakiri ano sikljoviba thavdela hem kotar oljengoro izoluiba, a o škole an save djana djangljolape o rromane ćhave ljenape sar škole save lundjarena maj telutno kvaliteto sikljovibasko. Jekhutni bhagi isi oljen hem o ćhave e irutnenge, soske buderi oljendar na vakerena gadjikane. Akala ćhave adjahar arakhenape bare problemoncar te manglje te lundjaren o sikljoviba, soske naštin te nostrifikuinen plje diplome resljardutne avral e raštra.

O Aćhimos definišini o hakaj po sikljoviba sar jekh kotar o fundutne manušikane hakaja thaj dikhljari i obligacija e raštraki te arakhi efikasnuno ćerutnipa akalje hakajesko. E rromenge edukacijakere pućiba adjahar ljenape hem o buvlje strateškune dokumentja, sar hem odola save tjavahrinenape numaj po pućiba e rromenge edukacijako, phangljindoj hem o Nacionalnuno akciono plano e edukacijake. Akala nacionalnune dokumentja sikavena pe odova kaj si o Rroma arakhadutne disave klidutne problemjencar: cidutniba, baro gendo e ćhavengo save muken e škola, o bioisipa e adekvatnune šikšutnako thaj ikeriba e rromane siklenge, buvlji ćhordarutni diskriminacija thaj segregacija thaj o biopindjaripa thaj/ja se barabaripa e odjesko mamuj e kulturake thaj socio-ekonomikane trujalimatango an save avdive djivdinen o Rroma ani Srbija.

E Rajipen e Srbijakiri formirindja bućarnipasi grupa savi valjani te vastarutnini thaj dikhljari e implementacija e Nacionalnune planjengi e edukacija, aj odova panda na andja as dji o nisave arlimata po tereno.

O Ministarstvo e šikšutnimasko thaj o Sekretarijati e rromana nacionalnune strategijako nakhavena o Nacionalnune akcione planja ane prioritetese ljamije: maškar o laćharipa e registribasko e rromane ćhavengo ano škole thaj e marebase dromeja turlus i segregacijea. O napi e afirmativnune akcijengo e laćharibase hakajengo te iskirinenape o rromane ćhave ano škole, save tane ano thavdipa e Kriseja e nacionalnune minoritetencar, astarena o arakhaiba e bi e pokinde pustikengo e rromane ćhavenge ane fundutne škole thaj loćardutno pašiba e maškarutne školenge dromeja e tikne standardencar e khuvibase. Pe bibaht, ano realnostiba maj but rromane ćhave as naje ano šajutnipa te kinen o pustika as naje oljenge arakhlje ano thavdipa oljengere sikljovibaske.

E na dumutan ande Kriseja kotar o registriba e siklengo ano maškarutne škole, o rromano siklo šaj te iskirinipe te si sa o kidutno gindo e poenongo savo šaj te ljel ked i o konkurs dji o 30 poenja po tikno kotar o prosek. Aj, pe akava ćhandiba an jekh škola šaj te iskirinenape numaj jekh siklo odolje školake beršeske, adjahar so i školako 2007/2008. berš numaj 185 rromane sikle iskirime ane maškarutne škole akalje afirmativnune akcijake dromeja.[xxxiii] Odoljeske si šukar te ćerelape but po buderi ano ramo e afirmativne akcijako sar kama po šukar ka pašovelape te agordinipe o problemi e edukacijakoro e rromane ćhavenge.

Sastaripa

Kotar e sastaribasi situacija e rromana populacijake ki Srbija na egzistuinena oficijelnune as ćaćikane podatkja. Aj, o nakhavdutne rodimata dena na zuralji tasviribaski situacija. E stopa e meribaskiri maškar o Rroma si but po bari po tjavarharipa pe stopa e meribaskiri e populacijakiri dikhljardutni ano intrego dikhljoviba; e djivdipasko trajipa e Rromengo si maj but kotar o deš berša po harno ane intrego populacija. E isutne informacije adjahar vakarena kaj i o stope e meribaskere ko ćhave thaj daja but uće, djido thaj o rromane ćhave butivar sig naborondjona (maškar o trin thaj deš puti po sig) se so i odova misal e intrego populacijasa.[xxxiv] Varesave podatkja vakarena aver: pe sako šov Rroma e phurederipaske maškar o 25 thaj 44 berša, jekh nasvalo tano kotar varesavo hronikano nasvaljipa, dji do thaj tano odova tjavarharipa ane intrego populacija misaleske jekh kotar o dešov.[xxxv] E diferencija maškar odola kotar o 40-55 berša e phurederipaske si panda po bari, kaj ekvašin e rromengi nasvalje tane kotar o hronikane nasvaljimata te ćerdjape komparacije numaj jekha štarengera ane intrego populacija.[xxxvi]

Pe bibaht, akala statististikane podatkja sitane numaj jekh segmento e paramisako. Hem ked e sastaibasko sistemo mangela te ćerela e sastaribnaske institucije paše, panda si but akharimata: po baro gindo e Rromengoro nasvalje kotar o hronikano naboripa sikavipe e sastarutne institucijenge, aj but si dur odola saven ćaće isi hajri kotar e raštrako satsaribasko arakhaiba. O pašiba e sastaribase kandipase hakongo limitirimo si butune faktorencar, phanglindoj o bioisipa e personalnune dokumentongo, e ćhibjake barijere, kulturako bio haćaripa maškar o sastarutne bućarne mamuj e specifikane karakteristike e sastarutne problemongo e rromane populacijako, sar hem e diskriminacijakere pradaršitja thaj kerimata.[xxxvii]

O Aćhimos definišini o hakaj pe sastarimasko arakhaiba sar jekh kotar o fundutne manushikane hakaja thaj dikhljari e obligacija e raštraki te arakhi efikasnuno

ćerutnipa akalje hakajeskoro. O Nacionalnune akcionune planja e sastaribaske si šorutno strateškuno dokumento savesa e raštra ljela obligacijate te laćhari e sastaibasko arakhaiba e intrego rromana populacijako.

Ano laćharipa e Kriseja kotar e sastaribasko thaj Krisi kotar e sastaribase garantuibasko o Rroma, sar hem o aver haćardutne grupe e manušenge, isi oljen hako po pašiba e primarnune sastaribase hakajesko e tiknaribase hardjimatancar. Aj, oljen isi oljen pharimata ano ćerutniba akalje hakajeske. E prioriteteske sastaribnasko arakhaiba thaj o sastaribnasko arakhaiba ane sigutne misala, bi dikhljibasko po bi o regulišimo status thaj personalnune dokumentja, e Rromenge valjani te oven bipokinde, aj o pašiba odolje kandibaske naje muklo feri o sebepi e bidjandibasko e sastaribase bućarnengo save lundjarena te roden e personalnununе dokumentja ked valjani te lundjarenape e sastaribnase kandimata. Akava sikavi problemo ulavdutne e internune ćhordardutne Rromengere kotar o po but sebepja, phandardoj o bi o informišipa thaj o personalnune dokumentja, ćhibjake thaj kulturake barijere, sar hem i diskriminacija kotar e rig e sastaribnase bućarnenge.[xxxviii]

O Ministarstvo e sastarbnisko tano šaj te phenelape jekhutno ministarstvo savo kotar o 2006. dji 2008. berš ulavdja ulavdutne vastuše e implementacijake e Nacionalnune akcionune planjengo e sastaribnase Rromengo. O ministarstvo dindja 36 projekatja ano 2007. berš kotar o 23 milionja dinara (dji do thaj ano 2006. berš muklja 64 projektja thaj muklje vastuše kotar o 35 milionja dinarja) resliba te laćhardjol o sastariba e Rromengoro, maj anglje ano prioritetnune ljamije sar so i reproduktivnuno sastariba thaj e jerimaske nasvaljimata, hroničnune bizaraznune nasvaljima, analiza e higijenake thaj epidemiološkune kišlengo ane rromane thana bešibnaske (o resliba akala analizako ka sikavi funda e bićhalde vorbenge e institucijenge save participirinena ano nakhaviba e ulavdutne napirengo save tane thanardutne mamuj o cidiba e hajingako e phare naborebase thaj avere nasvaljimatango hajingengoro). Sa ano sa, o Ministarstvo e sastarbnasko ljelja aktivnuni rola ane implementacija e Nacionalnune planjengi e sastaribnase, phanglindoj te organizuinenape radionice te iskirinenape projektja e sastarbnase institucijenge thaj o rromane bi e guvernoske organizacije, thaj promocija e Nacionalnune akcionune planngo e sastaribnaske ane sastaribnaske institucije. Akava ministarstvo adjahar si odoljeske kaj valjani te lundjaripe e inicijativa e maškarthemutne thaj bi e guvernsoke participantjencar thaj panda po dur te lundjaren suporto e sastarutne medijatorenge, savengi rola si pendjariba e rromane populacijakoro e čhandipa pe savo šajinen te pašon e kandimatange e sastaribnase arakhaimase thaj te resljaren po hako po sastariba.

Bućardinipa

Sar hem ano misal avere prioritetnune ljamijengo ućahardine e Nacionalnune akcionune planjencar, as ane pozicija e rromane populacijako ked i ano pućiba ano o bućardinipa naje oficijelnune thaj ćaćikane podatkja. Ane rodimata sikavenape kaj si 60% Rroma bibućardutne, a maj but kotar o upašin o Rroma bi sukcesesko rodena buti po but kotar o pandj berš.[xxxix]

Odola save tane bućardine si hari ani po šukar pozicija. Duk trinenge e Rromengere astardine rodipasa perena ani kategorija telunekvalifikuime ja se kvalifikuime bućarne manušenge. O bioisipe e kvalifikacijengo ćhivela ljen te oven djungalje prbmnutne kotar e rig e manušengiri save dena ljenge buti – trujal o 20% bućardine naje oljen iskirimo kontrakto kotar e buti.[xl] Buderi bućardutne rromengoro ćeren o murša, djido thaj numaj jekh trinengiri djuvljidjeja.[xli] Djangljolape, i diskriminacija ano akharipe ano sektori bućardimasko isi manajutni rola ano bio isipa e šajutnimasko save denape oljenge po bikinibasko. Adjahar, o bioisipa e dokumentengo palje pharari o rodipa e bućake, sar so i o misal odoljenge save, feri so naštin te sikaven plo than e bešibasko, našti te iskirisavona ani Nacionalnuni anivarutnie bućardimase , hem korkore odoljeja našti te konkurišinena e programose e bućardimase.

Po problemo e bućardimasko maškar e rromani populacija tjavarharisavon o fundutne strateškune dokumentja sar so i Nacionalnuni strategija e bućardimase 2005-2010 thaj o Nacionalnuno akciono plan e bućardimase 2006-2008, save belegisaren e Rromen sar ulavdutno haćardutni grupa. E Rromendje bućardimasa ljenape i e ulavdutne strateškune dokumentja save si fokusirime numaj pe akava pućipe – maj anglje o Akciono plan e rromengere bućardimase, savo definišenel i politika po šukar pašibaski e Rromenge ane bućardibasko than. Akava plani ćhivela e Rajipena te nakhavi e decizije e afirmativnune akcijenge save arakhenape ano Krisi kotar o bućardinipe thaj garantuipe ano misal e bibućardipase, a savesa šajićeripe e pozitivnuni diskriminacijaki kategorija sikavde po bare rizikose kotar o bibućardipa, phanglindoj e minoriteten.

O Ministarstvo e ekonomijako thaj e regionalnune anglaljibasko formirindja e bućarni grupa savaki buti si e implementacija e Akcionune planjengo e bućardimaske e Rromengi. O ministarstvo andja decizija te nakhavi napi e afirmativnune akcije maškar e buti e Nacionalnune institucijenge e bućardmase. Odoljeja, 2007. berše e themutne buća startindje e laćharibasa e rromane kherencar sar jekheja kotar

o prioritetja; pala o konsultacije muklje tane 20 projekatja save tjavarharinenape po Roma (kotar o intrego 77 muklje), e rromane biguvernoske organizacijengo sar partnerencar ane implementacija. O projektja tjavarharisavona maj anglje po laćharipa e infrastrukturengo ano mahale thaj o kedipa e podatakengo, pe save ka oven angažuime trujal o 400 Rroma ano thavdipa e 6 ćhonengoro. O Rroma adjahar si belegime sar prioritetnuni kategorija ano Program e korrkore bućardipaske savo nakhavel o Ministarstvo. Akava program šajićerutnini e bibućarde manušenge te ljen vastuše ano molipa kotar o 130 000 dinara (trujal o 1600 evra) e korrkore bućardimaske.

Aj, akava Ministarstvo panda na muklja vastuše save valjani te oven numaj e implementacijake e Akcionune planjenge e rromengere bućardibase, ačhavindoj o finansiriba e anglje ljipardutne projektongoro thaj avere inicijativengo save tjavarharisavjona po Rroma ani bidikhljutni situacija. Adjahar, naje dikhljutne o podatkja odoljestar sar si o vastuše e inkeribase bućardimase e nacionalnune minoritetengo, muklje e Kriseja kotar o bućardipa thaj garantuiba ano misal e bibućardipaske, prbmnutne ked i ano pućiba o Rroma.

Bićhaldevorbe

- E Rajipen e Srbijaki ano plo parlamenti valjani intrego te nakhavel e isutne ačhimose norme thaj e krisore save na muken e diskriminacija thaj te bahamini e Ćidutnake te ljindol o antidiskriminacionuno krisisko akti.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani te respektuini plje obligacije ljinde save iskirisarda e maškarthemutne kontraktencar sar kama bi ćerela kaj o Roma intrego prbmnisaren plje hakaja po sikljoviba, sastaribasko arakhiba, socijalnuno arakhiba thaj o padakutniba oljengere kulturake, ćhibjakere thaj avere minoritikane hakajengo.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani te lundjari e institucijengere zuraljutniba save tane maj manajutne e intrego paćivalibaske e rromenge populacijakere hakajenge thaj te garantuini adekvatnuni participacija e rromenge pe sa o nivela e vastarutnimase, kaj oljengoro avazi ćaće ka šundjol.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani te intenzivini štar nacionalnune planja – e sastaribase arakhaibase, edukacijao, bućardipa thaj khereskobešiba maškar o arakhaiba o nićutno thaj budjetese vastuše save valjani te oven prbmnutne thaj te šajikerela e institucionalnune kišle oljengere implementacijake.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani te kerol po ljeiba e krisesko kotar o krisi e paldibaskoro, ano laćhariba e evropakere standardjencar, sar kama bi agordinenape o problemja phanglje e rromengere cidibase kotar o bi o legalnune khera djido thaj na arakhipe alternativnuno aziri ja se cidiba ane bi o adekvatnune djivdipaskere kišle.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani bizo durjariba te ljel thaj nakhavi o dokumento e Nacionalnune akcionune planjengo e socijalnune arakhaibaske, medijenge, kulturake, internune ćhordardine manušenge, irutnenge kotar o phuvja e Zapadne Evropake, i pozicija e rromane djuvljengiri, dokumentja thaj antidiskriminacija.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani te del zor ano kediba thaj o prezentiriba e reprezentativnune podatakjengo kotar e rromani populacija, ulavdutne odoljenge save tjavarharisavona po štar prioritetnune ljamije e Dekadake inkluzijakere e Rromengerako.

- E Republika Srbija valjani te ljel o Krisi kotar o juristikano subjektiviteto, sar hem aver relevantnune kriseske aktja but trubutne e inkaljibaske e personalnune dokumentongo, o iskiriba e dizutnengoro thaj o intrego hošipa e rašttrunalibasko kotar i rig sa e dizutnengiri.

- E Rajipen e Srbijakiri valjani te kerol kišle but trubutne e intrego laćharibaske integracijakere e rromane irutnenge kotar e Zapadne Evropake, phangljindoj thaj themutne definišimo trubuipe e tehnikane kupate bućarnibase ano akava dikhljoviba.

- Te ljiljape hem odova kaj o internune ćhordardutne Rroma prezentinen maj haćardutno bati e rromana populacijako, e Rajipen e Srbijakiri valjani te mažutini oljen ano rodiba e djanvarhutne azirengo, ja ano hakaj e irutnibasko vaj durjaribasko.

Fusnote

[i] O podatkja tane ljinde kotar o rodiba nakhavdutne 2002. berše publikuime ani pustak: Jakšić, B. Bašić, G. O artistipa e angljedjivdipaske, Kaj thaj sar djivdinen o Rroma ani Srbija, Beograd, Instituti e filzofijakoro thaj amaljikani teorija (2005)

[ii] E moldi si citirimi kotar o: Jekhutno pašiba e kvalitetnune edukacija e Rromenge: Srbija, Instituti e putarde amalipaske, Programi EU e monitoringoske thaj prezentiriba e hakajengo, (2007); Palje dinde hajinga: Liegeois J-P., Gheorghe N., Romi/Cigani: Evropako minoriteto, Grupa e minoritikane hakajengo (1995)

[iii] E moldi tani sikavdutni ano: Rodiba kotar o djivdikano standard ani Srbija (SLS), (2003); Jekhutno pašiba e kvalitetnune sikljovibaske e Rromenge: Srbija, supra, ii

[iv] Jekhutno pašiba e kvalitetnune sikljovibaske e Rromenge: Srbija, supra, ii

[v] Studija e trubutne moldengi e Rromane kerutnibase fondeske, Srbija (2004)

[vi] Statistikani anlaiza e djivdipaske standardenge, Republikakori institucija e statistikakiri e Rajipenaki e Srbijaki (2007)

[vii] Pozicija e ćhavengiri ani Srbija 2006, UNICEF (2007)

[viii] SLS rodiba, supra, iii

[ix] Macura, V., Petrovar, K., Vujović, S., O ćorrutne bati e Beogradeske – Analiza e kišlengi thaj šajimata e laćharibaske kišlenge djivdipaske, IAUS, Beograd, (1997)

[x] Jakšić thaj o Bašić, supra, i

[xi] Analiza e situacijakiri an savi arakhenape o internune ćhordardutne manuša kotar o Kosovo ani Srbija: O krisnaripe thaj e praksa, UNHCR (2007)

[xii] E moldi e anglaljipaski e Dekadake inkluzijaki e Rromengi kotar e rig e rromenge aktivistengi, 2005-2006, DecadeWatch (2007)

[xiii] E maškarthemutni organizacija e migracijengi startindja e buti e irutnendar kotar e Germanija ano ramo GARP programesko 15. avguste 2000. berše. Intrego cifra e irutnengi savenge mažutipa dendje o reprezentantja e Maškarthemutne organizacijenge e migracijakere ano Beograd (kotar o avgust 2000. dji ko oktobro 2008.) si 12 625. 59% e irutnengo sikavdje pes sar Rroma.

[xiv] Maškarthemutni organizacija e migracijenge, Raportja kotar o mahreba e manušenge biknibaske

[xv] LSMS Srbija 2002 – 2007, Institucijae statistikakiri e Republiki e Srbijakiri

[xvi] Ibid.

[xvii] Ibid.

[xviii] Ibid.

[xix] Ibid.

[xx] Thaj so si panda maj manajutne, sar si prezentuime ano akava dokumento, akava si res savo valjani te ovel resljardutno e Krisese ljeiba kotar e procedura e padakutnibaske e hakajese po hakajutno subjektiviteto, sar hem e pheribnase aver relevatnune krisencar thaj administrativnune procedurencar.

[xxi] E Konzila e nacionalnune minoritetenge isi oljen rola pe phurd maškar o minoritikane jekhora thaj Rajipen e Srbijakiri ano pućimata save tjavarharinenape po ćhinavdutno minoriteto Savo tano ano laćharipa e Kriseja kotar o arakhaiba e etnosikane minoritetsko

[xxii] O rodimata sikaven kaj ano 26,6% o Rroma internune ćhordardutne manuša naje oljen personalnune dokumentja (LSMS, "Socijalnuno thaj ekonomikani pozicija e internune ćhordautne manušengi ki Srbija" 2007)

[xxiii] Ibid.

[xxiv] Jakšić i Bašić, supra, note thaj

[xxv] Hajing: Vuksanović-Macura Z., Macura V., O kheresko bešiba e Rromengo ane Jugoistokosi Evropa: profili thaj resljarimata ani Srbija ano komparativnuno ramo (2006)

[xxvi] Jakšić i Bašić, supra, note thaj

[xvii] Hajing: Analiza e situacijakiri an savi arakhenape o internune našalde manuša kotar e Kosova ki Srbija: Krisnaripe thaj praksa, UNHCR thaj PRAXIS (2007)

[xxviii] Hajing: O phadjariba e manušikane hakajengo e Rromengoro irande ki Srbija pi funda e ande kontrakteski kotar e readmisija, EHO (2007)

[xxix] DecadeWatch, supra, note xii

[xxx] O cifre ljindepe kotar o: Jekhutno pašiba e kvalitetnune edukacijakere e Rromenge: Srbija thaj Studija e moldenge trubuimatange e Rromane kerutnibase fondeske, supra, ii i v

[xxxi] Studija e moldaki trubuimaski, supra, v

[xxxii] Beršesko raporti e Ligakopala e Dekada 2007, Centar e minoritetenge hakajengo (2008)

[xxxiii] Jekhutno pašiba e kvalitetnune sikljovibase e Rromenge: Srbija, supra, ii

[xxxiv] O podatkja tane ljinde kotar o: Oxfam & Forutni institucija e arakhaibaske sastaribaske ano Beograd. (2003), Boedwig, C., Sethil, A., Ćorrolipa, amaljikano cidipa thaj etnociteto ane Srbija thaj Crna Gora: Misal o Rroma

[xxxv] SLS rodiba, supra, iii

[xxxvi] Ibid.

[xxxvii] DecadeWatch, supra, note xii

[xxxviii] UNHCR, supra, note xi

[xxxix] Romano informativnuno centar, e rodibaske kotar bućardipa maškar e rromani populacija, (2006), citirime ani DecadeWatch, supra, xii

[xl] Ibid.

[xli] SLS rodiba, supra, iii

Publisher:
United Nations in Serbia

For the Publisher:
Marija Rauš

Translation:
Translation Agency "Orfej"

Press Run:
2000

CIP-Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.7(=214.58) (497.11)
341.231.14 (214.58) (497.11)

REALIZING Roma Rights = Ostvarivanje prava Roma = O kerutniba e Rromane hakajengo. - Beograd : Ujedinjene nacije u Srbiji, 2008 (Beograd : Verzal). - 52 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst na engl., srp. i rom. jeziku. - Na vrhu nasl. str. : Opšta deklaracija o pravima čoveka, 60. - Tiraž 2.000. - Napomene i bibliografske reference uz svako poglavlje.

ISBN 978-86-7728-111-3
1. Up. stv. nasl.
a) Роми - Правни положај - Србија
COBISS.SR-ID 153984780

Izdavač: Ujedinjene nacije u Srbiji